Prof. Dr. M. Hüseyin
El-Zehebi

KUR'AN-I KERİM TEFSİRLERİNDE HURAFE VE BİD'ATLAR

Tercüme:
NURETTİN DEMİR

Saba Yayınları

Kur'ân-ı Kerîm Tefsirlerinde Hurafe ve Bid'atlar

Prof. Dr. Muhammed Seyyid Hüseyin el-Zehebi

Tercüme :

Nurettin DEMİR

İsteme Adresi :

SABA Yayınları

Çavuşdere Cad. No: 97/1
Üsküdar — İSTANBUL

Dizgi - Baskı - Cilt :
Bayrak Yayımcılık - Matbaacılık Koll. Şti.
Tel. : 528 39 53 1984/İSTANBUL

Ö N S Ö Z

Bir kitap tercüme edilirken — temenim odur ki — önce o kitabın konuları ehemmiyyet arzetsin. Sonra da, bu konuların bilinmesi okuyucu için zaruret olsun. Ve bu bilgiler başka kaynaklardan temin edilemesin veya hiç olmazsa kolaylıkla temin edilemesin. Yani tercüme edilen kitap bir boşluğu doldursun...

Hepimiz biliriz ki Kur'ân Allah (C.C.) kelâmı, tefsir ise beşerin Allah kelâmına ilişkin yorumlarıdır. Allah kelâmına yakınlığı ölçüsünde önem ve değer kazanır. Allah kelâmına uygun düşmeyen sözlerin mü'minler nazarında yer ve değeri yoktur.

İşte bu gerçeği bilen, dini, içtimaî, ahlakî veya edebî herhangi bir ekole mensup kimseler; düşüncelerine kamu nazarında yer ve değer kazandırabilmek için, kendilerine Allah'ın kitabından mesnet uydurmak istemişlerdir. Bunu bilerek yapan çevreler bulunduğu gibi, kendisini kaptırdığı ekolün empozeleri altında, buna bilmeden düşenler de olmuştur.

Ancak bunların bu maksatlı veya cehaletlerine mebni tahrif ve tahripleri cevapsız kalmamıştır. İşte bu tahrif ve tahripçilere verilen cevapların en etkililerinden biri — kanaatimizce — Üstaz el Zehebî'nin «El İtticahat el Munharife fi tefsir el Kur'ân; devafiuha ve def'uha» adlı eseridir. (Ki biz onu «Kur'ân-ı Kerîm Tefsirlerinde Hurafe ve bid'atlar» olarak tercüme ettik.) Çünki Prof. Dr. El-Zehebi, Evkaf ve Ezher işleri bakanlığı yapmış, «E'ttefsîr ve'l-Mufessirûn» adlı doçentlik tezini üstün başarı ile verecek, tefsirlerin eskisi ve yenisi ile aklımıza gelebilen hemen

hepsini okumuş olduğunu ve kendisinin bu konuda söz söylemeye hak ve selâhiyeti bulunduğunu ispatlamıştır.

Bu kitap önem ve ehemmiyetinden dolayı diğer bazı İslâm ülkelerinde de değişik isimler altında basılmıştır. Kitabın arapça aslında merhum müellif; bu gibi sahibinden izinsiz ve habersiz korsan baskı yapanlara uzun uzadıya cevap vermiştir. Övgüye lâyık olmayan bu davranışlarından dolayı ciddiyet ve samimiyet noktai nazarından nasihat etmiştir...

Bu kitabın tashihinde önemli uyarı ve yardımlarından dolayı Hasan Erden Bey ile, bazı makalelerini birlikte tercüme ettiğim İmdat Sütlüoğlu Beye burada teşekkür ediyorum.

Allah (C.C.) başta Resûlümüz Muhammed (S.A.V.) olmak üzere bütün din büyüklerimizin nasihatlarından feyiz ve ilhamlar almak nasip etsin. Bu kitabın hayrından Anamı-Babamı ve bütün mü'minleri yararlandırsın. Amin. Velhamdüllillâhi Rabbilalmin.

Nurettin DEMİR

İÇİNDEKİLER

Takdim

Hamd; kulu Muhammed'e hidayet rehberi, dosdoğru bir kitap gönderen Allah'adır. Selât ve selâm, ne önünden ne de ardından hiçbir batılın yanaşmadığı, şükürleri kabul edici, hüküm ve hikmet sahibi Allah tarafından indirilen bu kitabı vererek rabbının şereflendirdiği Allah'ın kulu ve Resûlü Muhammed'edir. O kitap ki, Allah onunla kendi rızasına erenleri selâmet yollarına çıkarır, karanlıktan aydınlığa, sırat-ı müstakîme erdirir.

Ben tefsirleri eskisi ve yenisiyle Allah'ın okumama izin verdiği kadarını okudum. Onların muhtelif menheçli, çeşitli yönlere sahip ve rengârenk uslüplu olanlarını gördüm. Yine gördüm ki, onların bir çoğu Kur'ân'ın hükmünü doğru olarak yansıtmaktan aciz, tahripkâr akımlara açık ve batıl tevillerle doludur. Diğer bazıları ise aklı selime ters düşmekte, Kur'ân'ın belâgatına uymamakta, fazladan asılsız şeylere de yer vermektedir. Yine bir kısım tefsirler de esasen müslüman olmayan çevrelerce maksatlı ve tertipli bir şekilde hazırlanmış dinin ruhuna ve kurallarına aykırı yorumlardır.

Kur'ân-ı Kerîm tefsirlerine yöneltilen bu tahrifleri asıllarına göre ayırmak, çeşitli bölümler altında toplamak, sonra da bu tahripkâr fikirleri bir araya getirerek bunları ileri sürenlerin maksat ve hilelerini araştırmak ve batıl fikirlerini çürütmek, istedim. Ek-

seriya dini bakımdan az yetişmiş, bilgisi, kendisini yanlış fikirlerden kurtarabilecek ölçüde olmayan, okumuş cahil dediğimiz çevrelerde revaç bulan bu sakatlık ve sapıklıkları, ilmin ışığı altında —Allah'ın izni ile— tezyif ve terzil etmeyi gaye edindim.

Gayem âlemlerin Rabbı olan Allah'ın kitabını müdafaa etmiş olmaktır. Abesle iştiğal edenlerin bu geçersiz fiillerini Ondan reddetmek, dinden çıkmışların batıl zihniyetlerini Ondan uzaklaştırmaktır. Bu yıkıcı akım ve bozuk mezheplere aldananlara, bu akım ve mezheplerin mahiyetlerini açıkladım. Onların sebep ve maksatlarını ortaya koydum ki, onlara karşı uyanık bulunsunlar, onlara inanmasınlar, fitneye yer bırakmasınlar. Bunun için de Rablerinin kitabına yönelerek onu iyi anlasınlar. Onun esas maksadını kavrayarak açık beyanlarına uysunlar, gösterdiği doğru yol ve ışığı altında ecdatlarının bulduğu gerçek saadete kavuşsunlar. Kendi elleriyle refah ve ebedî kurtuluşun yoluna yapışmış olsunlar.

Bu kitabı dokuz makale üzerine tertip ettim. Tamamlanmasını Allah ilham ederek, bizi hayır ve rüşt yolunda muvaffak etsin. Dilediğini yapmaya O kadirdir. Yardımcım Allah'tır, O ne büyük vekildir. Salât ve selâm Peygamber efendimiz Muhammed Mustafa'ya, âline ve ashabına olsun.

4 Cemadilevvel 1386 Hicrî

20 Ağustos 1966 Mîlâdî

KAHİRE

Prof Dr. Muhammed Seyyid Hüseyin Elzehebi

GİRİŞ

Giriş, iki bahistir:

Birinci bahis, iki merhalede derecelenir.

a) Rivayet Merhalesi (sözlü merhale)
b) Tedvin Merhalesi (yazılı merhale)

İKİNCİ BAHİS, Kur'ân-ı Kerîm tefsirlerine yönelen yıkıcı, bozucu akımların doğuşu, esası ve bu akımlara sebep olan etkenleri açıklar.

A — BİRİNCİ BAHİS

a) Rivayet Merhalesi:

Kur'ân-ı Kerîm, ağızlarında dillerinden başka anlatım vasıtaları bulunmayan ümmî bir toplumda, ümmî bir peygambere gönderildi. Bunların göğüslerinde taşıdıkları kalblerinden başka bir bilgi vasıtaları yoktu. Orada onlar ne yazmasını bilirlerdi, ne de ellerinde yazılı bir kitap vardı. Ancak fasih konuşan bir dilleri, iyi hisseden ve hatırda tutan gönülleri vardı.

Kur'ân-ı Kerîm'in indirilişi sırasında araplar arasında birtakım sözlü edebiyat sanatları ve akımları vardı. Herkes kendisini bu edebi akımlardan birine kaptırır onun yolunu tutardı. Bu sanatlar, bir takım

tasvirler, kıymetli sözler, haberler ve neseple ilgili methiyelerden ibaretti. Bütün bu konularda gerçeklik ve mecaz, açıklık ve kinâye, veciz ve tafsilât türlerine yer verirlerdi.

Sünnet-i ilâhinin peygamber göndermedeki cereyanı ulaştı, Kur'ân-ı Kerîm arap dilinde, «Biz ancak her peygamberi Onlara tam manasıyla açıklasın diye kendi kavminin lisanı ile göndeririz» (1) âyet-i celilesine uygun olarak nazil oldu.

Kur'ân'ın o devir Arap edebiyatında kullanılan hakikat, mecaz, sarahat, kinaye gibi sanatların çok çok üstünde yüce manalar taşıyan bir kelâm olması arapları büyük bir acze düşürmüş ve onların sanat kabiliyetlerini boşa çıkarmıştı. Bu ise Kur'ân'ın hüküm ve hikmet sahibi ve çok bilici olan Allah tarafından indirildiğini ispatlıyordu.

Allah Teâlâ kendisini Kur'ân-ı ezberlemek ve beyan etmekle mükellef tuttuğuna göre Hz. Muhammed'in Onu ûmumu ve tafsilâtı ile en güzel bir şekilde ve tam manasıyla anlaması gayet tabii idi. **«Onu bir araya toplamak ve okutmak şüphesiz bizim işimizdir. Biz onu Cebraile okuttuğumuz zaman sen onun okuyuşunu takip et. Sonra onu açıklamak şüphesiz bizim işimizdir.»** (2)

Yine Resûlullah'ın sevgili ashabı Kur'ân-ı Kerîmin genel hükümlerini pek tabiî olarak anlayabiliyorlardı. Ancak Kur'ân'ın batınını ve kapalı kısımlarını ve hatta açık hükümlerin, açıklanmışlarını ve gizli kısımlarını da ihtiva edecek bir şekilde tafsilâtlı olarak anlamaları, sırf Kur'ân'ın lisanını bilmeleri nedeniyle onlardan beklenemezdi. Bunun için de mutlaka Resû-

---

(1) İbrahim sûresi, âyet: 4.

(2) Kıyâme sûresi, Ayet: 17, 18, 19.

lüllaha başvurmaları, ona danışmaları, Onun Kur'ân'ı izah ederken buyurduğu işaret ve direktiflerini öğrenmeleri şart oluyordu. Çünkü Kur'ân'ı Kerîm'in tebliği ve beyanı Allah tarafından yüce Resûlüne verilmişti. Allah'u Teâlâ bunu şu şekilde bildiriyor: **«Biz sana Kur'ân-ı, Allah'ın kendilerine neyi indirdiklerini açıklayasın ve umulur ki düşünürler diye indirdik»** (3)

Peygamber (S.A.V.)'in Kur'ân-ı Kerimi ne ölçüde tefsir ettiği ülema arasında ihtilâflıdır. Bunlardan kimi Peygamber (S.A.V.)'in Kur'ân'ın bütün lâfızlarını açıkladığı gibi manalarını da açıkladığı kanaatindedir. Bunların başında İbni Teymiyye gelmektedir. (4) Kimilerine göre de Resûlüllah (S.A.V.), Kur'ân'ın bütün manasını açıklamamış ancak az bir kısmının manasını açıklamıştır. Bunların başında da Khûyî ve Süyûtî gelmektedir.

Bu her iki fırka da kendi görüşlerini teyid eden birçok deliller ileri sürmüşlerdir. Ancak biz burada zaten doğruluklarından şüphe ettiğimiz bu delilleri serdederek sözü uzatmıyacağız.

Şahsen kabul etmeye meyilli olduğumuz görüş şudur ki; Sahih hadîs kitaplarından da anlaşıldığına göre Resûlüllah (S.A.V.), Kur'ân'ın bir çok kısmının manalarını tefsîr etmiştir. Ancak Kur'ân'ın bütün manasını açıklamamıştır. Çünkü Kur'ân, Allah'ın sonsuz ilim kudretinin eseridir. Onda istisnasız her insanın anlıyabileceği, hükümler olduğu gibi, yalnız âlim olanların anlıyabilecekleri âyetler ve nihayet Allah'tan baş-

---

(3) Nahl sûresi, âyet: 44.

(4) Bak. İbni Teymiyye, Tefsir Usûlü, Mukaddime makalesi sayfa 5

(5) Suyûtî'nin Khuyî'den nakilleri için İtkan c. 2, s. 179, Suyûti'nin kendi görüşleri için, El - İtkan c. 2, s. 279'a bakınız.

ka hiç bir kimsenin bilemediği manalar, vardır. İbni Cerir Et-taberi'nin, İbni Abbas (R.A.) dan rivayet edilen bir hadiste Tefsirinin 1. cildinde 25. sahifede zikrettiğine göre: Tefsirin dört türlü olduğu belirtilir: «1 — Lisanları sebebiyle arapların tefsir ettiği Kur'ân âyetleri, 2 — Anlamamakta hiç kimsenin mazeretli sayılamayacağı kısım, 3 — Âlimlerden başkasının anlıyamıyacakları kısımlar, 4 — Allah'tan başka hiçbir kimsenin anlayıp tefsir edemiyeceği kısımlar.»

Açıktır ki Resûlüllah (S.A.V.), lisan bilmeleri sebebiyle kolaylıkla araplar tarafından anlaşılacak kısımlarla anlamamakta hiç kimsenin mazeretli sayılamıyacağı kısımları açıklamıştır. Yine yalnız Allah (C.C.)'ın bildiği ve gizlediği kıyamet gününün saati, ruhun mahiyeti ve gayıp âlemindeki hususlar gibi Resûlüne de bildirmediği kısımları, tefsir ve beyan etmemiştir. Bunlar hakkında sadece onların gözlerinden kaçabilecek bazı noktaları işaret etmiş o konuların düşünülme şekillerini emirle yetinmiştir. Resûlüllah (S.A.V.) açıklamasını üçüncü kısımdaki bir manada tefsire yöneltmiştir: O da, âlimlerin bileceği ve onların içtihatlarına bırakılan kısımdır: Bu da, en iyiyi seçmek, umumi bir kaideyi hususi bir olaya uygulamak, mutlak bir kuralın sınırlarını tayin etmek, kapalı ve örtülü kalan manaları açıklamak şeklinde olur.

Öyleyse tefsir hususunda ashab-ı kiramdan rivayet edilenlerin bir kısmı doğrudan doğruya Resûlüllah'tan alınmadır. Diğer bir kısmı şahsî rey ve içtihada dayanan ashabın kendi görüşleridir. Bunlar arapdili ve edebiyatı, arap örf ve adetleri, âyet nazil olmasına sebep olan olaylar ve Kur'ân'ın nüzülü sırasında Arap yarımadasında yaşayan kitap ehlinin bilgilerine istinaden yapılan tefsirlerdir. Bu içtihad yo-

luyla tefsir yapıldığına dair Hazreti Ali'den rivayet edilen bir söz delil gösterilebilir. Hz. Ali kendisine: «Sizde Kur'ân'dan başka vahiyden birşey var mıdır?» diye sorana şöyle cevap vermiştir:

«— Taneleri tomurcuklandırıp açtıran, canlıları koruyan Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın Kur'ân ile kişiye kazandırdığı anlayış kabiliyeti hariç, bizde Kur'ân'dan başka vahiy ile ilgili birşey yoktur. Bilmiyorum...»

Bu sözlerden de anlaşılacağı üzere kendi görüşlerinin kuvvetliliğine ve idraklerinin genişliğine dayanarak tefsirler yapmışlardır.

Sahabe arasında tefsirciliği ile meşhur olanlar azdı. Bunlar Kur'ân hakkında doğrudan doğruya veya bilvasıta duyduklarını, şahid oldukları nüzül sebeplerini, Allah'ın kendilerine ilham ettiği kadarıyla görüş ve içtihatlarını söyleyen kimselerdi. Hz. Ali, Abdullah İbni Abbas, Abdullah İbni Mes'ud ve Ubey Bin Ka'b bunlardan idi.

Sonra tabiin devri geldi. Bu devirde henüz müfessirlerin hafızasında Peygamber'den duyulan, ashabdan görülen, âyetlerin nüzül sebepleri ile ilgili bilgi malzemeleri mevcut idi. Ancak zaman ilerledikçe bu bilgi hazineleri azalıyor, yeni yeni meydana çıkan olaylara cevap verilemez hale düşülüyordu. Hz. Peygamber'den uzaklaşma, uzaklığı oranında re'ye ve içtihada başvurma zorunluluğunu da beraberinde getiriyordu. İş olayların yeniliği ve kaynakların azalması ölçüsünde gittikçe zorlaşıyordu.

Sonra tebeütabiin dediğimiz tabiînden sonrakilerin devri geldi. Onlara da tefsir namına rivayet edile-

bilenler ulaşmıştı. Ancak Kur'ân'dan açıklığa kavuşmamış kapalı kısımlar ve bu ölçüde re'y ve içtihatlar yoğunluk kazanmıştı. Böylece devirler devirlere eklendi. Her devirden kendisinden sonra gelen bir sonraki devreye rivayetler aktarıldı. Doğan problemler, kapalı yeni meseleler, içtihad ve re'y ile halledilerek yazılı merhaleye kadar gelindi.

b) Tedvin Merhalesi (yazılı merhale)

Bu merhale, birinci asrın sonlarına doğru, ikinci asrın başlangıcına yakın bir zamanda başlar. Bu devrede, tefsir ilminde büyük adımlar atıldı. Her birinin kendisine has özellikleri ve vasıflarda olan sayısız tefsirler ortaya çıkarıldı.

Bu adımlardan ilki, Resûlüllah (S.A.V.)'in hadisi şeriflerinin yazılmasına başlanmasıyla atılmış oldu. Hadisler çeşitli bablar altında toplanıyor. Tefsir de, bu bablardan birini teşkil ediyordu. Yoksa tek başına tefsir, müstakil bir dal olarak doğmamıştı. Tefsir, geniş hadis yazmalarının bir babında yer alıyordu. Kur'ân'ı tefsir eden hadisler, Kur'ân'ın âyet âyet, sûre sûre tefsiri şeklinde telif edilmiyordu. Âlimlerden bir taife, diyar diyar geziyor, hadisleri topluyordu. Bu toplanan rivayetlerden tefsirle ilgili Resûlüllah'a, sahabeye veya tabiine nisbet edilen hadisler, teliflerde hadisin bir babı olarak tefsir bölümüne yazılıyordu. Bu âlimlerden bazıları; Yezid Bin Harun Esselmî (Ö: 117 H.), Şu'be Bin El-Huccac (Ö. 160 H.), Sufyan Bin Uyeyne (Ö. 198 H.), Bunların hepsi de hadis bilginleri idi. Bu âlimlerin tefsirle ilgili derlemeleri bir hadis derlemesinden ibaretti. Müstakil bir varlığa sahip, bugünkü anlamda bir tefsir ilmi için yapılan derlemeler değildi.

Bu konuda ikinci atılan adımla ancak, tefsir, hadisten ayrılarak yeni ve tek başına müstakil varlığı olan bir ilim dalı, şeklini aldı. Kur'ân'ın her âyetinin tefsiri yapıldı ve tefsir Kur'ân'ın tertip sırasına tabi tutuldu. Bu ameliye, alimlerden bir grup tarafından gerçekleştirildi: İbn Mace (Ö. 273 H.), İbn Cerir El - Taberi (Ö. 310 H.), İbn Ebi Hatem (Ö. 327 H.) bunlardandır.

Bütün bu tefsirler, isnatlıdırlar. Mutlaka ya Resûlüllah'a veya sahabeye, yahut da, tabiîne ve onların tabilerine dayandırılarak yazılmışlardı. Gerçek manada tefsir diyebileceğimiz bir yönleri yoktu. Ancak İbni Cerir El - Taberiye nisbet edilen tefsirde çeşitli görüşlerin zikredilmesi, birbirleriyle karşılaştırılmaları, bazılarını diğerlerine tercih etmesi, gerekli dilbilgisi kurallarını açıklaması, Kur'ân'ın her nassından çıkarılması mümkün hükümleri vermesi ona gerçek manada tefsir hüviyetini verir.

Tefsir ilminin gelişiminde üçüncü adımın atılması ile de öncekilerin tesirinden tamamen çıkılmamakla beraber, alışılan usül terkedildi. Bu da görüşlerin isnatları ile birlikte yazılması şeklinde oldu. **Fakat âlimlerden isnatları bırakıp sadece görüş kısımlarını nakledenler de vardı. Bunlar görüşleri naklediyorlar fakat bu görüşlerin kime dayandığını senetlendirmiyorlardı. İşte bu durum tefsirlere de intikal edince sahih olan, rivayetler illetli olan rivayetlere karıştı. Bu vaziyet tefsir tarihinde yeni bir durumun doğumuna, esas teşkil etti. Tefsirlere israiliyâtın karışmasına yol açılmış oldu.**

Bundan sonra dördüncü adım gelir. Bu adım tefsir tarihinin son dönemini teşkil eder ki, abbasiler zamanından başlayarak günümüze kadar uzanır. Şim-

diye kadar tefsir, seleften halefe rivayet edilenlerden ibaretken bundan sonra tefsirlere nakli sözlerle birlikte aklî anlayışların ve görüşlerinde katılmasına başlandı. Bu da birden bire olmadı. Basamak basamak farkedilir dereceler halinde zuhûr etti. Başlangıçta şahsi eğilimler olarak bir sözün diğerine tercih edilmesi şeklinde belirdi. Bu şekil akla, dilbilgisi kurallarına ve Kur'ân'ın kelimelerine uymaya zorlandığı sürece geçerliliğini korudu, muteber sayıldı. Nihayet bu şahsi eğilim ve tercihler çeşitli maarif, değişik ilimler, çapraşık fikirler ve bir birlerine zıd itikadların tesiri ile çok gelişti ve yoğunlaştı. Öyleki tefsir kitaplarında artık neredeyse tefsirle pek çok uzaktan ilgisi bulunan konular bile toplanır oldu.

Zamanla lügat ilimleri yazıldı. İslâm yabancı felsefecilerin bir çok kitapları tercüme edildi. İtikadî ve amelî mezhepler ortaya çıktı. İtikad ve fıkıh konularında pek çok kitap yazıldı. Abbasiler devrinde başlayan mezhep taassupçuluğu büyük bir etkinlik kazandı. Çeşitli İslâm fırkalarının her biri kendi mezhebine dâvet ediyor ve onu yaymaya çalışıyordu. Bütün bunların birleştikleri nokta tefsirler üzerinde kötü ve yıkıcı tesirleri meydana getirmek oldu. Onu çığırından saptırdı. Tefsirlerde akli yön, nakli yöne göre daha çok ağırlık kazandı. Bununla beraber bunların sebebi nüzül ve diğer tefsirler bakımından geçmişle ilgisi tamamen kesilmiş değildi. **Bunda en önemli rol oynayan etkenlerden biri de mezheplerin kendi itikatları doğrultusunda âyetlere mana vermeye çalışmaları, âyet manalarını mezhep itikatlarının tahakkümü altına alarak esas manasından uzaklaştırmalarıdır.**

Son bir özellikde tefsirlerde her müfessirin kendi derinleştiği konuyu tefsirinde tebaruz ettirmesi oldu. Lügât bilgininin tefsirinde dilbilgisi kaideleri açık bir

şekilde seziliyordu. Meselâ: Ebi Hayyan'ın «El - Bahr El - Muhît» adlı tefsiri bu türdendir. Diğer mantık bilginlerinin tefsirlerinde de felsefecilerin, hukemanın sözleri yer alır. Onların şüpheye düştüğü konular zikredilir ve cevaplar verilir. Fahri Razî'nin «Mefatîh ül-Gayb» adlı tefsiri de bu nevidendir. Hukukçu da hukukî meselelere daha çok önem verir ve onun tefsirinde de hukuk kuralları hakim görünür. Cessas ve Ebi Bekr bin Arabî bunlardandır. Kezâ bir tarihçinin yapacağı tefsirde de tarihi meseleler baskın görünür. Geçmişin haber ve kıssalarını nakleder, çoğu zaman gerçek olanı hurafe ve efsanelere karıştırır. Sa'lebi ve El - Hazin'in tefsirleri bu nevidendir.. Hâkeza dini mezheplere ve sofiyye tariklerine mensup olanlar da, tefsirlerini mezheplerinin teyidi ve kendi görüşlerinin desteği yolunda yazdılar. Böylece her sanat ve fen sahibi, kendi sanat ve fen görüşlerini doğrular yönde tefsirlerde bulundular.. Bu fikrî mücadele asırlar boyunca yazılan tefsirlerde kendini gösterdi. Günümüzde her yeni ilmi keşfin veya keşfine ulaşılamamış bütün olayların Kur'ân'da yerinin bulunduğunu ispat edenlerin tefsirlerinin revaç bulduğu gibi. Kur'ân'ın bütün zamanlara ve keşiflere uygun düşmesinin ve ebedi mucizeliğinin ifadesi olan tefsirler. Hakikat bu da mübalağadan beri olmayıp Kur'ân-ı Kerîmin esas gönderiliş maksadından başka istikametler de, arzu edilen hedefler için yorumlanması anlamını taşımaktadır.

Geriye gözden kaçırmayıp işaret etmemiz gereken tefsirler; çalışmalarını dar ve hususi konulara hasr ederek, Kur'ân'ın yalnız bir bölümünü ele alan müfessirlerin tefsirleri kalıyor. Meselâ: İbni Kıyem, Kur'ân'ın kısımları ile ilgili bir kitap yazdı. Ebi Ubeyde, Kur'ân'ın Mecâzlarını ele aldı. Ragıp El - İs-

fehani Kur'ân'ın mufredatı denen bir eser meydana getirdi. Kur'ân'ın nasih ve mensuhları hakkında Ebi Cafer El - Nuhas bir kitap yazdı. «Esbabı Nüzül El - Kur'ân'ı» Ebi El - Hasen El - Vahidi kaleme aldı. Ve bunlardan başkaları çalışmalarını Kur'ân'ın yalnız bir bölümüne ayırdılar ve o konuda araştırmalarını yürüterek eserler meydana getirdiler. Böylece Kur'ân'ın ayrı ayrı bölümleri ve konuları değişik kişiler tarafından da ayrı ayrı ve uzun uzadıya incelenmiş ve yazılmış oldu.

B — İKİNCİ BAHİS

KUR'ÂN-I KERÎM TEFSİRLERİNE YÖNELEN YIKICI, BOZUCU AKIMLARIN DOĞUŞU, ESASLARI VE BU AKIMLARA SEBEP OLAN ÂMİLLER

Yukarıda tefsirin sözlü ve yazılı merhalelerinde nasıl derecelendiğini gördük. Seleften naklen gelen tefsirlerden senet ve ispat bölümlerinin nasıl çıkarılmış olduğunu öğrendik. Akla dayanan, nakli senetlerden yoksun tefsirlerin şahsi eğilimlere nasıl boyun eğdiğini, itikadî ve gayri itikadi mezheplerin etkisinde nasıl kaldıklarını öğrendik.

Şüphesiz naklî tefsirlerde rivayetlerin senet kısımlarının çıkarılması ve onların mesnetsiz olarak zikredilmeleri ile tahrifleri ve İsrailiyat menkıbelerinin tefsirlere karışması bakımından müslümanlara karşı büyük bir şer yolu açılmış oldu. Siyasi, itikadi ve diğer çeşitli mezheplerin mensupları, bozuk düşünce ve fikir sahiplerinin çoğu, mezheplerinin revaç bulması, bid'atlarının yerleşmesi ve havai arzularının tatmini için tefsirlere koydukları sözlerini, ya Resûlüllah

(S.A.V.)'e veya ashaptan, tabiinden tefsirde meşhurlaşmış kişilere atfetmeye tevessül ettiler. Sonra da, kendilerinden sonra gelenler bu sözleri onlardan olduğu gibi —diğer sahih olanlar nasıl nakledİliyorsa öylece— aslını araştırmadan, senetleri zikretmeden naklettiler. İnsanlardan çoğu bu sözlere kapıldı. Bu tefsirlere inandı. Bu tefsirlerde olan herşeyin doğruluğuna inandılar. İsrailiyyât dediğimiz menkıbeleri de doğru sandılar.

Eğer bu rivayetler isnadları ile birlikte zikredilseler idi, şüphesiz tehlikelerinin telâfisi mümkün ve kolay olacaktı. Fakat —maalesef— senet kısımlarının ve isnatlarının çıkarılmış olması bu imkânı bize kapamış oldu. Hiç olmazsa bu senetleri kaldırarak çeşitli sözleri itina ile nakledenler hiç değilse İbni Cerir El - Taberi'nin yaptığı gibi sıhhat yönünü araştırmasalar bile sözün kime dayandığını zikretselerdi. Sözü söyleyene havale ederek mesuliyetten kurtulurlardı. «Sözü sana atfeden sorumluluğunu da yüklemiş olur»... atasözünde olduğu gibi...

Düşüncelerine göre bir sözün senedi üzerinde fazla durmak ahdi bozmak manasına geliyordu. Çünkü daha önceki şahısların ahvali sonrakilerce malumdu. Ayrıca şahıslarla ilgili ve cerh ve ta'dil kitapları mevcut olduğundan insanlar rivayetlerin senetlerindeki kişilere ve isnat kabiliyetine göre rivayetin sihatı üzerinde pek durmuyorlardı. Aynı şekilde burada senet kısmının şahıslarının taşıdığı değer ve ehemmiyet üzerinde durmak apayrı bir konu olduğundan rivayet edenlerin değil rivayet edilenin üzerinde durmaya bakalım.

Hiç şüphesiz tefsirlerde şahsi eğilimler, itikada dair ve itikad dışı mezheplerin tesirlerinin belirmesi ve getirdiği sonuçlar, müslümanlar üzerine ve çok teh-

likeli, yeni bir kapının açılması demek oldu. Bu kapının açılması, İslâm düşmanlarına emellerine kavuşmak için bir hamle imkânı tanıdı. İslâmi ifsad etme gayretleri, ehli sünnete yaraşmayan bid'at ve hurafeler yine bu kapıda revaç buldu. Din düşmanlarının illetli akılları, çatlak fikirleri, münevverlerin bile düşüncelerini bulandırarak, Allah'ın yüce kitabının münezzeh olduğu safsata ve abeslerle, insanlar huzuruna çıkabilmiş oldu.

Her ne kadar bu yıkıcı ve bozucu akımlar Kur'ân-ı Kerîm tefsirlerine sokulmak istenirken Kur'ân'ı Kerîmin uyulması zaruri bazı tefsir kaidelerine de riayet eder görünmüşler, yanlışlıklarını ilmi kaideler arkasına gizlemeye çalışmışlar ise de, gerçekte kendi heva ve arzularının istek kanunlarından başka hiçbir kurala uymayı ve tanımayı becerememişlerdir.

Esasen rivayetlere dayanmadan şahsi rey'e dayanılarak yapılan tefsirlerde hataya düşmek her an için mümkündür. Bu da genellikle iki nedene dayanır:

1. Müfessirin önceden ve peşinen bir manaya inanması ve bu inandığı manayı Kur'ân-ı Kerîm lafızlarından birine benzetip uydurarak kendi inancını o Kur'an lafzına hamletmesi.

2. Kur'ân-ı Kerîmi gönderen, Allah kendisine gönderilen Resûlullah ve kendilerine hitap edilen kimseler gibi mefhumlar göz önüne alınmadan ve bunlar hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadan, sırf arapça bilmesi nedeniyle, Kur'ân'ın yalın bir arapça bilgisiyle, lafızlarının götürebileceği manalarla onun tefsirine kalkışılması.

Birinci nedende, sırf müfessirin varmak istediği peşin inanılmış mana gaye edinilerek Kur'ân'ın lafızlarına gereken ihtimam gösterilmemek te onların beyan ve delâletlerinin hakkı verilmemiş olmaktadır.

İkinci nedende ise, sırf lafızlar nazara alınarak onların yalın manaları verilmeye çalışılmak ta, bu lafızlarda cümlenin gelişi, içerisinde, ne anlam taşıması gerektiği, sözü söyleyen ve hitap olunan tarafların irade ve durumları nazarı itibare alınmamaktadır.

Birinci amilin sebep olabileceği hata dört surette ortaya çıkabilir:

BİRİNCİ SURET : Müfessirin ispatını veya reddini istediği mana esasen olumlu ve iyi bir manadır. bu Kur'ân lafzıyla esasta o mana kasdedilmemekle beraber o mana, esasta dinin ruhuna uygundur. Müfessir bu manayı öyle bir lafza yüklemektedirki, bu Kur'an lafzıyla esasta o mana kasdedilmemekte buna rağmen o manaya mahalif bir durum da ifade etmemektedir. Bu durumda hata delilde hata olup medlülde (delillendirilen) hata değildir. Bu duruma daha çok gerçekte doğru manalar vermeye çalışan ancak bu manaları gereği gibi delillendiremeyen vaiz ve sofîlerin tefsirlerinde raslanır. Bunun Ebu Abdurrahman El Silmi'nin Hakaik El Tefsirînde pek çok örneğini bulabilmekteyiz. Meselâ: Nisa sûresi 66. âyetinin tefsirini arzederken şöyle söylemektedir: «Şayet onlara kendinizi öldürün yahut «yurtlarınızdan çıkın» diye yazsaydık...» Yani nefsinizi isteklerine muhalefet etmek suretiyle öldürün. Yahhut «yurtlarınızdan çıkın» dan maksat dünya sevgisini kalblerinizden çıkarın...

İKİNCİ SURET : Müfessirin nef'yini veya isbatını istediği mana doğrudur. Gaye bu istenen manaya delâleti ve iradesiyle uygun manada bir Kur'an lafzı getirebilmektir. Ki bu arzu edilen mana o lafza yüklensin. Bu durumdada hata yine delilde vaki olur medlülde değil. Bunlar bazı gerçek Kur'ân'î işaretlere dayanarak tefsir yapmalarına rağmen, yaptıklarının aksi

iddiasında bulunan sofiyyenin tefsirleriyle intibak etmektedir. «Kur'ân'ın zahirine göre değil batınına göre hüküm verilmelidir.» derler. Bu gibilerin tefsirleri gerçekte batınî tefsirlere daha çok uymaktadırlar. Bunlardan Sehl El Testerî'nin Bakara sûresi 32. âyetine verdiği anlamı misâl gösterelim. «... şu ağaca yaklaşmayın yoksa zalimlerden olursunuz». Buradaki ağaca yaklaşmaktan, ondan yemek demek olmadığı, Allahu teâlânın bundan muradının; «bir şeyin hakikatı aksine bir düşünceyi tasarlamak» demek olduğu, şeklinde manalandırır.

ÜÇÜNCÜ SURET : Müfessirin nefyini veya ispatını istediği mananın hatalı olmasıdır. Bu tefsir şeklinden murat, Kur'ân-ı Kerîm lafızlarından birini kendisinin bizzat arzu ettiği manaya çekmesi, inandığı manayı Kur'ân lafzına yüklemesidir. Bununla beraber zahirde görüneni nefy etmek istemektedir. Bu durumda hata hem delil ve hemde medlülde hata olmaktadır. Tefsirin bu sureti bazı tasavvufçuların iddialarına intibak etmektedir. Vahdeti vücut davetçilerinin davet ettiği bu batıl tefsir şekline İbn arabiye atfedilen Müzemmil sûresi 8. âyetin manası hakkındaki şu sözü misal verebiliriz.. «Rabbının adını an ve her şeyi kalbinden çıkarıp sadece ona yönel.» Şöyle yazıyor: «Adını anacağın rab kendinsin. Sen kendini bil ve kendi nefsinde rabbini bil...

DÖRDÜNCÜ SURET : Müfessirin nefyini veya isbatını istediği mana hatalıdır. Bu surette maksat Kur'ân'ın lafzen ve mana bakımından delâlet ettiği manadan uzaklaştırılması, onun maksadına aykırı olduğu halde bu hatalı mananın ona yüklenmesidir. Bu durumda da hem delilde ve hem de medlülde hata vardır. Bu tefsir şekli bid'atçıların ve batıl mezhepli-

lerin tefsir şekillerine uymaktadır. Gâh lafzı ihmal ederek batına göre manaya kalkışırlar, lafızla verdikleri mana arasında en ufak irtibat bulamazsın. Meselâ, Ehli Şia'nın aşırılarının Hz. Ebu Bekir ile Ömeri küfür ve tuğyan ile itham etmelerinde olduğu gibi... Gâh Kur'ân'ın lafzını göz göre göre başka yöne çekerler. Buna da daha çok mezheplerine uymayan emirler ihtiva ettiği zaman tevessül ederler. Meselâ, Kıyame Sûresi 22 ve 23. âyetlerdeki (İlâ) ...e sözcüğünü açık anlamından saptırarak nimet manasına kullanmışlardır: «O gün yüzler vardır bekleşirler, Rabbı Teâlâ'yı görücüdüler» Mutezile Kıyamette insanların Allahu teâlâyı göreceği düşüncesine karşı olduğu için Allah'a bakıcıdırlar, Allah'ı görücüdürler lafzını, Allah'ın nimetlerine bakıcıdırlar şeklinde değiştirmiştir. Halbuki âyetin delâleti açıktır. Buna göre mana şöyle olmaktadır: «Rabbının nimetine bakıcıdır». Bütün mesele ayeti Allahu teâlânın kıyamette görüleceği düşüncesinden uzaklaştırmaktır.

B — İkinci amil neticesi meydana gelen hata da iki surette zuhur eder:

BİRİNCİ SURET: Müfessirin zikrettiği manaya lafzen ihtimal vardır. Fakat murad edilen mana bu değildir. Bu da bir kelimenin lafız itibariyle iki veya daha çok manalara geldiği zaman olur. Murad edilen mana lafzın manalarından birtanesidir ve bellidir. Müfessir bunu diğer bir manası ile kullanmak istemektedir. Meselâ ümmet kelimesi; toplum, dinde tutulan yol, hayır sıfatlarıyla donanmış kişi anlamlarına gelir. Zuhruf sûresi 22. âyette: **«Biz babalarımızı bir ümmet üzere bulduk»** âyetindeki ümmet lafzına babalarımızı dini bir yol üzere bulduk şeklinden başka bir mana vermek yanlış sonuca götürür. Her ne kadar kelime bizi başka şekilde manalar vermeye de lafzen müsait

ise de. Bunun gibi ayn (göz) kelimesi de bir çok anlamlara gelir: gören göz, su gözü, (kaynak) casus ve altın. Kur'ân-ı Kerim İnsan sûresi 18. âyetteki ayn lafzı su gözeği manasından başka bir anlamda kullanılırsa hatalı bir yorum yapılmış olur. «Orada selsebil denilen bir göz vardır» Lafız her ne kadar başka manalara da müsait ise de burada bizzat su gözeneğinden bahsedilmektedir. Ayetin muradı açıktır.

İKİNCİ SURET : Lafız aynen yerinde kullanılmıştır fakat istenen mana lafzın doğrudan ifade ettiği mana değildir. Gerçek mana sözün gelişinden çıkarılacaktır. Müfessir bu durumda istenen anlamı bulmakta hataya düşer. Çünkü o lafzı olduğu gibi görünüşü ile açıklamaya kalkışır, kelimenin dış görünüşü ile iktifa eder. Meselâ: Kur'ân-ı Kerîm İsra sûresi 59. âyeti celilesinde geçen mubsire lafzının, basiretten gelme görme duyusu olarak anlamlandırılmasında olduğu gibi. Halbuki ayetten murad, «Semüd kavmine peygamberliği tasdik etsinler diye açık âyet verdik» şeklinde olacaktır. Lâfız bakımından da uygun düşmesine rağmen» görmeleri, anlamaları için Semud kavmine basiret duygusu verdik» şeklindeki bir tefsir ayetten kasdedilen murada uygun düşmediğinden yanlış bir sonuca varılmış olacaktır.

Nihayet; tefsirin tarihî bakımdan rivayet ve tedvin safhalarında nasıl derecelendiğini ve yıkıcı akımların nasıl zuhur etmeye başladığını gördük. Bazı müfessirlerin bu akımlara kapılmalarının nedenlerini izah ettik. Şimdi bu akımlardan herbirini tek başına ele alalım ve çeşitli renkler içinde herbirinin hâs rengini göz önüne serelim. Mustakil bir makale ile her bir akımın sebeplerini hatırlatıp, bazı misaller arzedelim. Sonra da bu misallerin tenkidini yaparak tezyifini beyan edelim. Ve diyelim ki, muvaffakıyet yalnız Allah'tandır.

TARİHÇİ VE HİKÂYECİLERİN TEFSİRLERİ

Tarihçi ve Hikâyecilerin tefsirleri ve bu tefsirlerdeki yıkıcı, bozucu unsurlar:

Kur'ân-ı Kerîm birçok kıssalar ihtiva etmektedir: Geçmiş peygamberler ve bunların ümetlerinin haberleri, Nebi veya resul gönderilmemiş bazı toplumların haberleri; Ashab-ı Kehf, Zülkarneyn Ashabı gibi pek çok kıssalar mevcuttur...

Biz, İncil ve Tevrat kitaplarına da baktığımız zaman, onlarda da bir takım, hasseten, peygamberlerle ilgili kıssalar bulabiliriz. Onlar da Kur'ân-ı Kerîm'in ihtiva ettiği bazı Peygamberlere ait kıssaları vermektedirler. Ancak, bu anlatış Kur'ân'dakine nazaran tafsilât ve icmal yönünden çok farklıdır. Kur'ân-ı Kerîm geçmiş peygamberlerden bir kıssa verirken Ondan sadece ibret noktalarını zikreder, tafsilâtına geçmez, vakıaların tarih ve mekânlarını belirtmez, şehir isimleri, olayların failleri, kişilerin isimleri zikredilmez. Olayların teferruatı ile meşgul olmaz. **Bunların sadece ibret almaya kâfi gelecek kısmını, olayın cevherini vermekle iktifa eder.**

Kur'ân ve İncil'in yahut Kur'ân ve Tevrat'ın beraber zikrettikleri bir olayı ele alıp inceleyecek olursak, Kur'ân ile diğer iki kitap arasında mevzuyu veriş bakımından büyük bir farklılık göze çarpar. Tamamen farklı ve apaçık bir meslek ayrılığına şahid oluruz.

Meselâ, Hz. Adem ile İbis'in kıssasını ele alalım. Kıssa Tevrat'ta geçmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de de muteaddit defalar zikredilmektedir. Kur'ân-ı Kerîmde en uzun olarak Bakara sûresi ve A'raf sûresinde zikredilmesine rağmen, ne bu en uzun bahislerde, ne de, diğer sûrelerdeki değinmelerde, olay mahalli Cennetin nerede olduğu ve Allahü teâlâ'nın Hz. Adem ve eşine yasakladığı ağacın, ne ağacı olduğu zikredilmemektedir. Ayrıca şeytanın yılan kılığına girerek cennete girdiği ve Hz. Adem ve Havva'yı yanılttığı şeklindeki rivayetlere de Kur'ân-ı Kerim'de yer verilmemektedir. Yine Cennetten çıkarıldıktan sonra Adem ve Havva'nın yer yüzünde nerelere atıldıklarından da söz edilmemektedir... Kısacası bu kıssanın teferruatıyla ilgili konulara Kur'ân'da yer verilmemiştir.

Ancak Tevrat'a bir gözattığımızda bütün bu kıssaların pek çok tezatlar teşkil eden teferruatıyla birlikte anlatıldığını görürüz. Zikredildiğine göre cennet Şarkî Aden'dedir. Adem ve Havva'nın yemekten men edildikleri ağaç cennetin tam ortasında idi. Ağaç bir hayat ağacı, hayır ve şer ağacı idi. Hz. Adem ve Havva ile konuşan, yılan idi. İblisin kılığına girerek Hz. Adem ve Havva'yı kandıran yılandan Allah Teâlâ intikâm almış ve onu yeryüzünde karnı üzerinde sürünmeye ve toprak yemeğe mahkûm etmiştir. Havva'dan da kendisinin ve neslinin hamile bırakılması ile intikâm alınmıştır.. Ve kıssa nice tafsilâtlarla sürüp gider.

Kur'ân-ı Kerîm'de zikri geçen bir kıssanın İncil'de zikredildiği durumlara da kısa bir gözatacak olursak. Meselâ: İncil'in, Kur'ân'ın zikretmediği teferruata yer ve değer verdiğini görürüz. İsâ (A.S.)'ın doğuş kıssasında Kur'ân-ı Kerîm Hz. İsa'nın nesebinden tafsilâtlı olarak bahsetmez. İncil'in tafsilâtlı bir şekilde beyan

ettiği doğum yerini belirgin bir şekilde tayin etmez, doğumun meydana geliş şeklini açıklamaz ve bunun gibi diğer tafsilâtları kaydetmez.

İnsan nefsi olayların incelik ve tafsilâtına nüfuz etmeye meyilli olduğundan, Hz. Peygamber devri müslümanlarından bazılarını (meselâ: Abdullah bin Selâm ve Kaab-il-Ahbar) İslâmiyeti kabul etmiş kitap ehline Kur'ân-ı Kerîm'de işaret edilmiş hadiselerin teferruatı hakkında sorular sorduklarını görüyoruz. Ancak bu sorular Peygamberimizin musaadesi, konunun mahiyeti ve Kur'ân'ın açık işaretlerinin sınırı ile mahduttu. Peygamberimiz onları bu konularda şu şekilde uyarmıştı: «İsrailoğullarıyla konuşmanızda bir beis yoktur. Ancak kim beni kasten yalanlarsa cehennemde kendisi için bir yer hazırlasın.» Başka bir hadiste de: «Ehli Kitabı ne tamamıyla yalanlayınız ne de tamamen tasdik ediniz.» deyiniz ki, Biz Allaha, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene, Musa'ya ve İsa'ya verilenlere ve Rableri tarafından bütün peygamberlere verilenlere iman ettik. Onların arasında bir ayırım yapmayız biz, biz Allaha inanan müslümanlarız.»

Bunun için Ashab-ı Kiram Ehl-i Kitaptan bir şey sordukları zaman verilen cevabın İslâm'a uygun olup olmadığına bakıyorlardı. Onların verdikleri bilgiler İslâmla bağdaşıyorsa onu alıyorlar, İslâm'a uymuyan konuları ise reddediyorlardı. Bir şeyin yalan ve doğru ihtimali olan bir hali varsa onu belki doğrudur diye tamamen reddetmedikleri gibi yalan karışmıştır şüphesiyle de onu tereddütle karşılıyorlardı.

Ayrıca sorulması boş ve abesle iştiğâl sayılabilecek, yok yere zaman öldürtecek anlamsız konularda da onlarla oturup konuşmuyorlardı. Meselâ: Ehl-i Kehfin köpeğinin rengi, Nuh (A.S.) ın gemisinin

ağacının cinsi, Hızır (A.S. ın ölümüne sebebiyet verdiği çocuğun ismi vb. gibi, önem ve anlam ifade etmeyecek, faydasız şeylerle Ashab-ı Kiram meşgul olmazlardı.

Acaba İsrailiyyat dediğimiz bu rivayetlerin sahabe devrinde olduğu gibi, İslâm külliyatına sızması, bu basiret ve uyanıklılıkla her devirde önlenebildi mi?

Ne yazık ki, hayır, Tabiin devri gelir gelmez tefsirlerde İsrailiyyâtın çoğaldığını görüyoruz. Bunun sebebi ise, İslâma giren Yahudi ve Hıristiyanların çok olması ve insanların genellikle teferruat ve gayri ciddi konulara daha çok merak sarmaları idi.

Bu devirde zuhur eden bir grup müfessir Kur'ân-ı Kerîmde kısaca işaret edilen konuların Yahudi ve Hıristiyanlar nezdindeki tarih ve rivayetlerle tamamlanacağı görüşüne kapılmıştı. Bu nedenle de, pervasızca, tefsirlere birbirini nakzeden ve hurafeye elverişli tarih olayları ve hikâyeler eklediler. Ebu Hatem'e göre bunlardan biri elan Mukatil Bin Süleyman (Ö. 150 H.), dır. Yahudi ve Nasrani zihniyetiyle Kur'ân ilimlerini tahsil etmiş ve bunu da onların kitaplarındakilerine benzetmeye çalışmıştır.

Durum Tabiinden sonraki devrede daha da vahimleşerek ilerledi. Tefsirlere haber ve hadiselerle ilgili hikâyeler sokulmasında ifrata kaçan aşırı taraftarlar türedi. Bunlar, Kur'ân-ı Kerîm tefsirlerine akıl ve mantığın kabul etmiyeceği kıssa ve rivayetler, Allah'ın kitabına yakışmıyacak lâflar iliştirmekte asla beis görmediler.

Bu İsrailiyyât, tarafgirliği ve alevi, Peygamberlerin «ismet» sıfatlarına dahi dil uzatacak şekilde aşırı merhalelere kadar uzanan ve çoğu müfessirlerin hurafe kabul ettikleri haber ve rivayetlerle sürüp gitti. İş öyle bir merhaleye uzandı ki, artık insanlar nerdey-

se tefsirlerde geçen doğru haberlerden bile şüphelenmeye başladılar.

İsrailiyyât konusunda meşhur olanların başta geleni, Ebu İshak Ahmed Bin İbrahim Essa'lebi-Ennisaburî (Ö: 427 H.) olup, «Elkeşf Ve'l-beyan An Tefsir El-Kur'ân» adlı tefsiri ve Alaâddin Ebu'l-Hasen Ali Bin Muhammed İbrahim Bin Ömer Halil Eş-şeyhi el-Bağdadi ki, «El-Hazin» ismiyle bilinir. (Ö: 741) «Lübab el - Te'vil, fi Meâni Et - tenzil» adlı tefsiri ile tanımaktayız. Bu her iki müfessir de tefsirlerinde israiliyyata açıkça önem veriyorlar. Ve bunlar, hakikatten uzak çok şeyler rivayet ediyorlar. Bazen aynı şeyi tenkidte birbirini takip ettikleri gibi, bazen de aynı yanlışlıklara hatta bu yanlışlıklar peygamberlerin ismet sıfatına uzanacak bile olsa aynı fikri paylaşıyorlar.

Bu her iki mufessirin tefsirlerinde kendileri lehine kaydedilecek bir müdafaa imkânı bulamadım. İsrailiyat rivayetlerindeki ifratları, yalan da olsa hikâyeye olan düşkünlüklerinden gayri...(!)

Sa'lebî bir vaiz idi. Vaizlik mesleği de, umumiyet itibariyle insanlara olan hitabet ve yazmalarda hikâyeye meylettirir. Sa'lebi'nin bu vasfını Kısas-ıl-Enbiya konusunda yazdığı El'arais adlı eserinde açıkça görebiliyoruz. El-Hâzin'e gelince, o da şam kitap sarayında yetişmiştir. Kitaplarla uğraşmasına ve kitap depo ve tasnif işleriyle meşgul olmasına izafeten, kitap hazine eden anlamına «El-Hazin» adını almıştır.

Kitaplarla meşgul olan bir kütüphanecinin kitaplarla, bu arada tefsir kitaplarıyla da meşgul olması pek tabii bir şey olsa gerektir. İşte El-Hazin'in de elinin altında bulundurduğu tefsir kitaplarından etkilendiği müfessir de tefsirinde devamlı atıf yapmasından anladığımıza göre Sa'lebi olmuştur.

El Hâzin bundan başka vaiz ve mutasavvuf idi. Sa'lebi ile ilgili olarak açıkladığımız gibi bir vaizin kıssalara ilgi duyması da tabiidir.

Sa'lebi ve Hâzinden örnekler verelim dersek okuyanı usandıran yazanı erindiren pek çok misaller bulabiliriz.

Her birinden sadece birer misal vermeme rağmen bu bir misali dahi özetlemek mecburiyetinde kalacağım. Aksi takdirde hem okuyucularımı hem de kendi nefsimi usanç safhasına vardırmaktan kendimi mazur saydıramam.

İşte Sa'lebî'nin tefsirinden bir misâl:

Kehf sûresinin 10. âyetinin tefsirinde: «Hani bir zaman gençler mağaraya sığınmışlardı da, Ey Rabbımız bize nezdinden bir rahmet ver, hidayet ve tevfikinle bize doğru yolu göster demişlerdi.» şeklinde anlam verilirken, gençlerin ve köpeklerinin isimleri uzun uzun anlatılmış ve bunlar Essedî, Veheb bin Münebbih ve diğerlerine dayandırılmıştır.

Ayrıca köpeklerinin kendileri ile gelmesini istemeyerek reddetmek istemeleri üzerine köpekle kendileri arasında uzun uzadıya bir münakaşanın çıkmış olduğu rivayeti... Bunlardan daha garibi ise, şöyle bir rivayetin geçmesidir: Peygamberimiz (S.A.V.) bir gün Allahu Teâlâ'dan kendisine Kehf ashabını göstermesini istemiş ve Allahü Teâlâ'nın da dünyada iken Peygamberin onları göremiyeceğini, ileri gelen sahabeden dört tanesini seçerek onlara göndermesini, Peygamberliğini onlara bu suretle tebliğ etmesini emretmiştir.

Sa'lebî (Essedî ve Veheb ve diğerlerini de kaynak göstererek) rivayet ediyor ve diyor ki: «O gençlerin isimleri **Mukeşlemîsa;** en büyükleri ve reisleri,

Emliha; en güzelleri, en dindarları ve en canlıları, **Mekşîsa, Martûş, Navanıs, Keyd Sadtunûs**, ve Köpekleri **Kıtmîr**...» Yine Ka'b'dan rivayetle ekliyor ve şöyle diyor: «Köpeği azarladılar, köpek havladı. Tekrar tekrar kovmak istediler sonra köpek iki ayağı üzerine dikildi ve dua eder gibi iki elini semâya kaldırdı ve: «Benden korkmayın ben Allah'ı sevenleri severim. Şimdi uyuyunuz ki ben sizi koruyayım,» dedi. Sonra devamla onlardan şunları da rivayet etti: «Dendi ki, Peygamber (S.A.V.) Allah'tan kendisine Kehf Ehlini göstermesini istedi. Allah da O'na «Sen dünya hayatında onları göremiyeceksin,» dedi. Ancak ashabının ileri gelenlerinden dört tanesini seç ve onlara gönder. Onlara Peygamberliğini ve İmanı tebliğ etsinler.» Peygamber (S.A.V.) Cebrail (A.S.)'a «Onları nasıl göndereceğim,» dedi. O da dedi ki, hırkanı yay bir tarafına Ebubekir'i öbür tarafına Ömer'i, üçüncü tarafına Osman'ı dördüncü tarafa da Ali'yi oturt sonra rüzgârı çağır, Hz. Süleyman'a musahhar kılınan rüzgar Allah'ın emriyle sana itaat edecektir. Öylece yaptı ve onlar mağaranın kapısına vardılar. Kapıdaki kayayı kaldırıp attılar. Köpek önce onlara karşı hücuma geçti sonra dikkatlice baktı ve başını eğerek muvafakat gösterdi, onlar da mağaraya girdiler. «Esselâmu aleykum ve rahmetullahi ve berekâtühu» dediler. Allah onlara canlarını iade etti hep birden ayağa kalktılar. «Ve aleykumusselâm ve rahmetullahi ve berekâtühü» dediler. Ashab dediler ki, «Peygamber ve Abdullah'ın Resûlü Muhammed size selâm duâsı gönderdi.» Onlar da dediler ki, «Yer ve gök yerinde durdukça bizden de Allah'ın Resûlü Muhammed'e selâm olsun, bunu tebliğinizden ötürü size de.» Onun dinini kabul ettiler ve İslâm'a girdiler. Sonra da «bizden de Hz. Muhammed'e selâm duası götürün» diyerek yerlerini al-

dılar ve uykularına daldılar... (a.g.e. c. 4., s. 121-125)

İşin garibi Sa'lebî bu rivayetleri peşpeşe sıraladığı halde bunların sonuna yalan veya şüpheli olabilir kaydını da koymamıştır. Ben ise bunların künhüyle yalan olacağından başka birşey görmüyorum. Hz. Muhammet (S.A.V.) böyle basit şeylerle uğraşacak bir şahsiyyet değildi. O Rabbından böyle birşey isteyecek, O'da onu bundan mahrum bırakacaktı? Velev bunun iddia ettiği gibi bir istekte bulunmuş olsa bile Allah ,C.C.) neden onun bu isteğini kabul etmesin? Haşa Hz. Muhammed Allah Teâlâ'ya ihanet etmişmidir de, dört halifesinin dünya gözüyle görebileceği ehli kehf'i görmekten Allah onu mahrum bırakmıştır? Hem neden özellikle dört büyük halifenin gitmesinin emredildiği söyleniyor? En azından işin burasında yalan ve uydurmanın olacağı korkusu yok mudur? Rüzgarın Hz. Muhammed'e musahhar kılınmasında Kur'ân-ı Kerîm'de Süleyman (A.S.) hakkında gönderilen nasla bağdaşmamaktadır: «Süleyman şöyle demişti, Rabbim beni bağışla bana benden sonra kimseye nasip olmayacak bir saltanat ihsan et, şüphesiz ki lütuf ve ihsanı bol olan ancak sensin. Bunun üzerine bizde rüzgarı Süleyman'ın emrine vermiştik. Rüzgar onun emriyle, onun istediği yere kolayca eser giderdi.» (Sad sûresi: 35- 36)

Şimdi Hâzin'in tefsirinden aldığımız misâle gelelim.

Enbiya sûresi 83 ve 84'üncü âyetlerin tefsirlerini yaparken «Eyyüb'ü de hatırla o bir zaman Rabbine: «doğrusu ben bir derde yakalandım sen merhametlilerin en merhametlisisin» diye duâ etmişti. **Bizde duasını kabül edip yakalandığı derdi gidermiştik. Ona nezdimizden bir rahmet ve ibâdet edenlere bir öğüt olmak üzere aile fertlerini ve onlarla birlikte bir o**

kadarını da verdik.» Vehep bin Münebbih'e isnat ettirdiği uzunca bir kıssa rivayet etmektedir ki, akla ve iz'ana sığacak bir tarafı yoktur.

Vehep Bin Münebbih dedi ki, Eyyüp Rum diyarından bir kişi idi. Künyesi: Eyyüp bin Emves bin Nağır bin Rum bin Ays bin İshak bin İbrahim idi. Annesi de Lût bin Haran idi. Allah Teâlâ Eyyüb'ü kullarından seçip ayırmış, ona peygamberlik ve bütün Dünya nimetlerini vermişti. Ona Şam civarında Harzem etrafında yaylası ve ovasıyla büyük bir arazi parçası vermişti. Bunun o arazi içerisinde her türlü malı mevcuttu. Deveden, sığırdan, koyundan, katırdan eşekten üstüne bir kişinin daha sahip bulunmadığı sayı ve çoklukta hayvanı vardı. 500 Feddan tarlası, malı, çocukları ve karısı ile birlikte 500 kölesi, her feddanına âlet ve edavat taşıyorlardı. Allah (C.C.) kadından erkekten, çocuktan, kalabalık bir aile vermişti. Fakirlere karşı merhametli, cömert ve müşfikti. Onlara yedirir içirir, dul kalanların yetimlerine bakar, misafire ihsanda bulunur, yolda kalmışların imdadına yetişirdi. Allah'ın nimetlerine karşı, şükredici idi. Nimetlerin hakkını verirdi. Allah'ın düşmanı İblis'e karşı zenginleri düşürdüğü gurur, gaflet ve aşırı dünya düşkünlüğü ve muhabbetinden dolayı uyanık bulunurdu.

İblis'e önceleri gökler üzerindeki hiçbir şey saklı değildi. İsa (A.S.) göklere çıkınca İblis'ten dört şey gizlendi. Hazreti Muhammed gönderildikten sonra da duyma duygusu hariç bütün semavi kapılar O'na kapandı. İblis birgün meleklerin Eyyüp (A.S.)'ın zikrinden ve şükründen dolayı övmelerini duyunca hasetlendi. Buğz ile ayaklanarak İlahi sen Kulun Eyyüb'a nimetler yağdırmışsın o da sana hamdediyor. Eğer sen ona verdiğin bütün bu nimetleri alarak onu eski bir-

şeyi olmadığı haline iade etseydin o da senin itaatından çıkardı. Allah'ü teâlâ şöyle buyurdu: «Haydi git seni onun malına musallat ettim. Allah'ın düşmanı İblis hemen fırladı, yer yüzünü naraya verdi, cinlerin ifritlerini, şeytanların meretlerini bir araya topladı. Ve onlara şöyle dedi: Kuvvet namına elinizde, ne kadar gücünüz varsa getirin. Eyyüb'ün malı üzerine musallat kılındım. O öyle bir musibettir ki onun fitnesine erkek olanlar sabredemezler...» Bundan sonra, Eyyüb'un mallarının nasıl yok edildiğini anlatıyor: «İblis, Eyyüb'un bütün mallarını helâk ettikten sonra hiçbir şey elde edemediğini görünce sinirlenerek doğruca koştu adeten durduğu semadaki yerinden yine kıyamda durarak, Allah'tan Eyyüb'un oğlu üzerinede kendisini musallat etmesini diledi. Allah ona: «Git onun oğlu üzerinde seni musallat kıldım...» Bunun ardından da Eyyübun oğlunun başına getirilen azap, helâk ve belâlardan bahsediliyor. Sonra İblis Eyyüb'a gelerek ona şunları söyledi: «Ah evlâtlarının başına geleni bir görsen, onlar nasıl azap edildiler, nasıl ters çevrilip tepesi üstü dikildiler. Kanları ve beyinleri aktı. Bir görsen onları, karınları nasıl yarılıp bağırsakları nasıl ortaya yığıldı? Kalbin parça parça olurdu. Eyyüp ağladı, yerden bir avuç toprak alarak başına tuttu ve şöyle dedi «keşke beni annem doğurmamış olaydı». Ancak Rabbına tevbe etmekte gecikmedi. Bu durum karşısında İblis'i zillet ve öfke kapladı. Allah'tan kendisini Eyyüb'ün cismi üzerine de musallat etmesini istedi. Allahü teâlâ şöyle dedi: «Git onun cismi üzerine de seni musallat kıldım. Ancak onun lisanına, kalbine ve aklına dokunamayacaksın.» Allah'ın düşmanı İblis, en kısa zamanda Eyyüb'ün yanına koştu, onu secdede buldu. Başını secdeden kaldırıncaya kadar sabredemedi ve ona ensesi

yönünden üfleyerek cismini tutuşturdu. Karnından ayaklarına kadar derisini yırttı. Sonra onu tırnaklariyle parçaladı, bağırsaklarını dışarı çıkardı. Onun sağını solunu taşla, tırnakla yırttı, etlerini kesti, taşla ezdi. Tamamen bilinmez bir hale gelen Eyyüb'ün bitkin bu halini bir de kötü koku kapladı. Onu bütün mahalle halkına teşhir etmek üzere kilisenin önüne getirdi. Yalnız karısından başka herkes ondan kaçıyordu...» Yine bunlardan sonra Eyyüb'la bazı samimi dostlar arasında geçen konuşmalar, Eyyüb'ün Allahü Teâlâ'ya bu belâ ve musibeti kendisinden kaldırması için yaptığı duaları ve Allah'ın ona karşı verdiği cevapları ve belâyı kaldırışını uzun uzun anlatıyor. Hasan (R.A.)'a isnat ettiği bir rivayette şöyle diyor: «Eyyüp, Beni İsrail'e ait bir kilisenin kapısında terkedilmiş vaziyette çeşitli dertlere müptelâ olarak 7 sene ve birkaç ay bırakıldı. Bu belâlar durmadan değişiyordu. Ona karısı **Rahmet**'ten başkası yaklaşmıyordu. Sonra Hz. Eyyûb'ün yine sabredip isyan etmediğini görünce İblis büsbütün acze düştü. Dostlarını toplayarak onlardan akıl danıştı. Hz. Eyyüb karşısında çaresiz kaldığını ona ne yapıp da galip gelebileceğini sordu. O'na karışı yönünden giderek galip gelebileceğini önerdiler. İblis yerinden fırladı. Bir erkek kılığına girerek doğruca Hz. Eyyüb'ün eşi Rahmet'e gitti: «Ey Allah'ın kulcağızı, sanki sen de koca yüzü mü gördün. Bak oracıkta yaralarını kaşıyor. Yarasına düşen kurtlar vücudunun her tarafını sarmış,» dedi ve vesveselerine devam etti: «Eyyüb'ün gençliğini ve güzelliğini hatırlattı. Şimdiki durumuna dikkatini çekti. Bu hastalığın onu asla terketmiyeceğini ima etti. Rahmet'in yüz hatlarından iyice kandığını anlayan İblis, koşarak gidip bir oğlak getirdi. «Al» dedi. Bunu kocana ver. Benim için bunu boğazlasın. Görecek-

sin iyileşecek. Eski güzelliğine kavuşacak. Kadın bağırarak kocası Eyyüb'ün yanına geldi. «Ey Eyyüb Rabbin sana daha ne zamana kadar azap çektirecek? Nerede mal? Nerede evlât? Dostlar nerede? Vücut sağlığı nerede? Yüz güzelliği nerede? Al şu oğlağı boğazla ve kurtul.» Eyyüp ona şöyle dedi: «Yazıklar olsun sana. Allah'ın düşmanı sana gelmiş ve fitne vermiştir. Vallahi eğer iyileşmiş olsaydım sana yüz deynek sopa atardım. Sen benden Allah'tan başkasına kurban kesmemi istiyorsun.» dedi. Ve onu yanından kovdu... Kıssa devam eder, gider... (El-Hazin c. 4, s. 250 - 254).

İşin garibi El-Hâzin de kıssayı sonuna kadar sıraladıktan sonra, şüpheli veya yalan olabileceği konusunda ufacık bir işaret dahi koymaya lüzum görmüyor. Halbuki bizce baştan sona yalan ve uydurmadır. Belki de Kur'ân-ı Kerim'e karşı bir desisedir. Bizce bunu aklen ve naklen defetmek mümkündür. **Bir** kere akıl şartlar ne olursa olsun, hiçbir inanç ve ahlâk kuralı müvacehesinde, bir kişinin hastalığı ve kötürümü nedeniyle tamamen atılacağını ölmeden önce ölüme terkedileceğini kabul etmez. Hele bu kişi kavmin ileri gelenlerinden biri ise, o ya ölmeden veya iyileşmeden terkedilmez. **İkinci** olarak nakil de bu hususta kesin ve sarihtir. Tarih boyunca her kavmin **ileri gelenleri** ve liderleri daima onların ya ilimce, ya malca veya başka bir meziyetçe üstünlerinden olmuştur. Yoksa hiçbir meziyeti olmayan hastalıklı ve kötürüm kimselerden Allah önderler seçmemiştir. İşte size bunun Kur'ân-ı Kerim'den delili:

«Peygamberleri onlara: «Allah size hükümdar olarak Tâlütu gönderdi.» Onlar da: Nasıl olur da Tâlüt bize hükümdar olur? Halbuki biz, hükümdarlığa ondan daha layıkız. Ona çok mal da verilmiş de-

ğildir.» dediler. Peygamber: «Allah onu sizin için hükümdar seçti. (Mal verilmediysede) ilim ve vücut bakımından geniş imkân vererek gücünü arttırdı. Allah hükümdarlığı dilediğine verir. Allah lütfu bol olandır. Ve her şeyi çok iyi bilendir» dedi...

Bu iki misali böylece serdederek tarihçi ve hikâyecilerin tefsirlerinde kaçtıkları bid'at yönlerini tesbit etmiş olduk.

***

Gerçekten de, tefsirlere ölçüsüz ve hesapsızca Ehli Kitap arasında yaygın bu kıssaların alınmasının tefsir ilmine ve alimlerine büyük zararları dokunmuştur. Bunun sebebi hiç şüphesiz sahabe devrinde verilmiş olan cevaz dairesinin iyice hesaplanıp onun sınırları içinde kalınmaması olmuştur. Müfessirlerin bu akıma kapılanları, ilginç buldukları bu kıssaları pervasızca tefsirlere nakletmişler ve hatta, yerine göre hayal mahsülü hikâyelere bile yer vererek okuyucuları, nasıl olsa hepsi aynı kaynaktandır zannıyla yanlışlar yanında doğruları da inkâr tehlikesiyle karşı karşıya bırakmışlardır.

Hiç şüphesiz tefsirlerinde uzun uzadıya tarihi olay ve kıssalara (İsrailiyyat) yer veren bu müfessirler, tefsir ilmine yönelecek, ihtisaslaşacak yeni genç nesillerin — önlerine bu şüpheli ve uzun rivayetleri yığmış olmak bakımından — işlerini zorlaştırmışlardır.

Gönül arzu eder ki, alimlerimiz bu konuyu ele alsınlar. Tefsirlerde geçen bütün olayları incelemek sûretiyle doğru olanlarını, yanlış ve şüphelilerini işaretlesinler. Böylece tefsir okuyucuları okudukları şeyin ne dereceye kadar Allahü Teâlâ'nın muradı olduğunu, nereden nereye insan düşüncesiyle açıklanmak istendiğini görebilsinler. Allah kelâmını doğru olarak anlamak imkânını elde etmiş olsunlar.

DİLBİLGİSİ YÖNÜNDEN TEFSİRLER

Bazı Dilbilginlerinin Tefsirlerinde Hurafe Unsurları:

Demiştik ki, tefsir ilmi yazılırken bununla birlikte diğer bazı ilimler de yazılmış oldu. Ve yine dedik ki, her bilim dalında yükselen kimseler tefsirlerinde meşgul oldukları ilmin tesiri altında kaldılar. Herkes kendi ilmî kabiliyeti doğrultusunda Kur'ân-ı Kerîm'i anlamış ve içinde yoğrulduğu ilim dalının etkileriyle tefsir yapmıştır. Tarihçi tarihin, hukukçu hukukun, hatip hitabetin, edebiyatçı edebiyatın etkisi altında kalmıştır. Velhasıl her bir ilimle uğraşan kendi kazandığı bu alışkanlığını tefsirlerine de uygulamış, kendine has üslubu buraya da aktarmıştır. Bu bir alışkanlık eseri olmaktan başka birşey değildir.

Her ne kadar bu gibiler kendi alışkanlıklarını tefsirlere sirâyet ettirmiş olsalar ve kendi özel zevklerini eserlere aktararak tefsir okuyucularını gereksiz yere meşgul etselerde, bunun yanında bizim asıl şimdi üzerinde duracağımız müfessirler, dil konusunda yeterince bilgisi olduğu halde, bağlı bulunduğu bir edebî akımın kurallarına uysun diye Kur'ân'ın okunuşunda tevile kaçanlardır. Bunlar kendi tutturdukları kuralların dışında bir okuyuş şeklini kabul etmezler. Bu tarafgirliklerinde o kadar ileri gitmişlerdir ki, Resûlüllah'tan tevatürle nakledilmiş bir kıraat şekliyle

karşılaştıklarında o kıraat şeklini inkâra kalkışırlar. Sadece o kıraat biçimini inkâr ile de yetinmeyip bu kıraat biçimini tatbik edenleri Kur'ân'ın hoş ve tatlı nazmından habersiz olmakla suçlarlar.

Tefsirlerinde bu tür yanlışlıklara düşenlerden Zemahşeri (Ö. 538 H.)'yi Keşşaf adlı tefsiri ve Endülüslü İbni Atıyye'yi (Ö. 546 H.)'ı «El-Muharrer El-Vecîz Fi Kitabil azîz» adlı tefsirleri ile örnek gösterebiliriz... (1)

---

(1) Bundan sonraki parağraflarda müellif bu iki müfessirin tefsirlerinde geçen, kendi dil üzerindeki görüşlerine uymaması nedeniyle yedi vecih kıraat usullerinden İbni Amir kıraatına yaptıkları tenkit ve inkârlarını sıralamıştır. Türkçeleştirildiği zaman ancak konunun mütahassıslarını ilgilendirecek olan bu tartışmayı özetliyecek olursak, mesele şudur:

Arapça dilbilgisi kurallarında takip edilen umumi usul, muzaf ve muzafun ileyhin arasının, şiirde kafiye zorunluğu dışında açılmadığıdır. Halbuki, Zemahşerî ve Endülüslü İbn Atıyye, üstelik Hz. Peygamberin kendi ağzından çıktığı gibi rivayet edilmiş bir örneğine de aykırı düşecek şekilde, bu kuralı çiğnemektedirler. Dil sahasında savunucusu oldukları kurallar Kur'ân'ın bilinen tilâvet şekillerine dahi aykırı düşebilmektedir. Bu son durumda kabul edile gelmiş kıraat vecihlerini tenkid edebilmektedirler.

Gerçek olan şudur ki, İbn Münîrin onlara verdiği cevapta da belirttiği gibi: «Arapça kuralları için aslolan Kitabullah'dır. Doğruluğun ölçüsü odur. O'na aykırı düşen her kuralı o neshe-der. Dil bilginleri onu kendi kurallarına göre değil, kurallarını ona göre ayarlamak zorundadırlar.»

Mütercim...

ARAPÇAYI YETERİNCE BİLMEYENLERİN TEFSİRLERİNDE DÜŞTÜKLERİ YANLIŞLIKLAR

Arap dilinin kaidelerinden habersiz, kelimelerin çekim ve türeme biçimlerine hakkıyla vakıf olmayan bazı kimselerin de tefsir sahasında söz sarfettiklerini görüyoruz. Bu bilgisizliklerinin tabii neticesi olarak da, bunlar Kur'ân-ı Kerim'e bir mana verirken icabında o âyetin mana ve mefhumundan kasdedilmiyen hatalı neticelere vardıkları oluyor. Öyle hatalı bir sonuç ki, bunu o kelimeye ne mana ve ne de mefhum bakımından bağlamak imkânsızdır.

Böylelerinin yazıp tamamladığı bir tefsiri şahsen bir arada görmüş değiliz. Ancak bu gibi tefsirlerin varlığını onlardan bahseden diğer müfessirlerin tefsirlerinden ve bazı telif eserlerden anlıyoruz.

Bunlardan biri, İbni Kuteybe'nin Mutezile mezhebinden olanlardan naklettiği Bakara sûresinin 155. âyetidir: «O'nun kürsüsü, (hükmü) gökleri ve yeri kuşatmıştır.» Bu âyetde geçen «kürsiyyü» kelimesini şairin şiirinde kullandığı «yekresiü» kelimesiyle karıştırarak birincisinde de ikincisinin anlamını vermişlerdir. «Halikın ilminden mahluk ne anlar».

Halbuki, «Kürsiyyü» kelimesi ile «yekresiü» kelimeleri aynı kökten gelmemektedirler. Birincisi hemzelidir. İbni Kuteybe'nin beyanına göre onları bu tevile zorlayan, «kürsü» denilince arapçadan hemen akla oturak, kanepe gibi şeylerin gelmesi ve Allah için ise böyle şeyler yani kürsi yakıştırılmasının mümkün olmayacağı düşüncesidir. (1)

---

(1) Burada yine İbni Kuteybe'den alınan bir kaç misali türk-

Arapça fiil çekimlerinin usûlünü hakkıyla bilmeyenlerin düştükleri yanlışlıklara örnek olarak da Zemahşeri şu misâli veriyor. «Keşşâf» adlı tefsirinde İsrâ sûresi 71'inci âyetinin meali ile ilgili olarak şu beyanda bulunuyor:

«Kıyâmet günü bütün insanları imam (Önder) leri ile çağırırız» bu âyette geçen İmam kelimesinin anne anlamındaki üm kelimesinin çoğulu olduğu zannedilmiştir. Yani o gün insanlar anneleri ile çağrılacaklardır. Çünkü «imam» anneler demektir. İnsanların babaları ile değil de anneleri ile çağırılmasının hikmeti ise İsa (A.S.)'ın hakkına riayet, Hasan ile Hüseyin'in şereflerini izhar etmek ve zina mahsulü çocukların zor durumda kalmalarını önlemek içindir...»

Tefsirin bu türü haklı olarak Zemahşerinin şiddetli tenkıdine uğramıştır. Zemahşeri onları bir beyitle şöyle taşlamaktadır.

«Keşki bilsem şiirimin hangi yönü daha yanlış.

Gerçeklik yönünden lafzımı, kıymet açısından hikmetimi?»

Zemahşeri tefsirin bu çeşidine yanlış derken doğru bir tenkit yapmıştır. Çünkü bu açık bir hatadır. Söyleyenin cehaletini gösterir. Dil bilgisi kaideleri «üm» kelimesinin çoğulunu «iman» şeklinde değil «ümmehat» olarak gösterir. Yine bu tefsirin bu şekilde yapılmasının hikmeti olarak gösterilen sebepler de Allah kelâmının anlaşılması için hükme varılmaya malzeme teşkil edecek, umuma mal olmuş efkârdan sayılmamaktadır.

çe olarak maksatlarına uygun bir şekilde imlâlarını ifade etmek imkânsızlığı nedeniyle atlıyoruz. Zaten aynı konuda çeşitli örnekleri sıralamanın, pratik bir faidesi de olmayacaktır.

(Mütercim)...

MUTEZİLE TEFSİRLERİNİN ÖZELLİKLERİ

Mezheplerin doğuşundan tefsir ilmi ileri ölçüde etkilendi. Çünkü, Kur'ân-ı Kerîm çeşitli mezheplerin başvurduğu birinci kaynaktır. Çeşitli mezheplerden her biri, kendi mezhebini doğrular şekilde, tefsire giriştiler. Hatta Kur'ân'ın manasının saptırılması pahasına kendi görüşlerine hizmet edecek eserler ortaya koydular. Tefsirleri kendi görüşleri ve hevesleri doğrultusuna çektiler. Görüşleriyle uyuşmayan bir durumla karşılaşınca onu, tevil yoluyla mezhep ve inançlarına uyar bir biçimde tevil ettiler.

Böyle bir kapı aralanınca, heves ve görüşlere bağlı tefsir yapma işi aldı yürüdü. O kadar ileri gidildi ki, yalnız kendi sahalarında değil bu işi bütün sahalarda yapma eğilimi revaç buldu. Her ne arzu edilirse, ne görüş ileri sürülmek istenirse, onu Allah'ın kelamı Kur'an'a hamleder oldular.

Mutezile fırkası bu tevil işinin öncülerinden oldu. Kur'ân-ı Kerim âyetlerinden bir çoğunu meali dışında tevil ettiler. Sırf inandıkları fikrî akımı (Mutezile mezhebini) doğrulamak kastıyla âyetlere yanlış anlamlar verdiler.

Mutezile fırkasının tefsirlerinin özelliklerine bir gözattığımızda onların ilk bakışta mutezilenin etrafında toplandığı beş esası doğrular mahiyette olduğunu görürüz. O beş esas şunlardır: a — Tevhid,

b — Adalet, c — Va'd ve Vaîd, d — El menzile beynel menzileteyn, e — Emri bima'ruf nehyi anil - münker'dir.

Söz konusu fırkanın mealleri kendi yönlerine ustaca nasıl çektiklerini, hasımlarına karşı onu delil olarak kullanmak için ne maharetler sarfettiklerini bir kaç misalle göstermemiz kafi gelir kanaatindeyiz.

«Kıyame sûresi»ndeki «O gün Rablerine bakan pırıl pırıl yüzler de vardır» meâlindeki 22 ve 23'üncü âyetleri, mezheplerinin görüşü doğrultusunda tevil etmişlerdir. Çünkü mezhepleri Allah'ın görüleceği düşüncesine yer vermemektedir. Dediler ki «Bilmiş olunuz ki bizim ashabımız Allah'ın görüleceği zannını taşıyan ve görüşlerini, «o gün Rablerine bakan pırıl pırıl parlayan yüzler vardır, âyetine dayandıran düşünceyi yıkmıştır.» Açıklamalarına göre nazar etmek (bakmak) görmek olmadığı gibi nazar kılmanın muhtemel manalarından biri de, hiç bir zaman görmek anlamını taşımaz. Nazar kılmak birçok kısımlara ayrılır. Bunlardan nazar vardır manzara anlamını taşır. Bahçenin önünü açıp manzara meydana getirmek gibi. Nazar vardır intizar, beklemek anlamına gelir. Nazar merhamet ve sevgi anlamlarına gelir. Nazar bir fikri görüşü de ifade eder. Teori, nazariye gibi... demekki nazar kelimesinin aksamında görmek fiiline yer yoktur, o halde kavmin kelimenin zahirine takılıp kalmasında da anlam yoktur. Bütün bunlar bizi âyetteki nazar kelimesini görmek manası dışında kullanmakta haklı kılar. Bunun için buna bazıları intizar (beklemek) anlamını verdiler. Her ne kadar bekleyen gizli ise de bu adeten zikredilmiş sayılır. Zaten bekleyenin kim olacağı burada herkes tarafından kolayca anlaşılmaktadır.

Bu görüşte olanlardan başka bir kısmı da «görmek» konusunda Ehli sünnet yolundan gittiler, görmeyi gözle görmek veya kalple beklemek anlamlarında itimat edilecek bir tarzda yorumladılar. Ancak bunlar «İla Rabbihâ» kelimelerindeki İla harf-i cerrini harf olmaktan çıkarıp kelime olarak yorumladılar. Böylece «Rabbine» olacak yerde «Rabbinin nimetlerine» şekline getirdiler. Âyet «Rabbine bakan yüzler» yerine, «Rabbının nimetlerini bekleyen yüzler» olarak tevil edildi.

Bu düşüncelerine tek kaynak olarak Aşa' Bikr Bin Vall'in şu beytinde İla harfi cerrini nimet anlamına kullanmasını göstermektedirler:

«Renklerin en güzeli beyaz,
Merhamete uyan nimete ihanet etmez.»

Zemahşeri'ye göre de —ki o mutezilenin ileri gelenlerindendir— nazar etmek bu âyette bir şeye emel beslemek veya bekleyiş içinde olmak kabilindendir. Nasıl ki insanlar «ben falanın benim için ne yapacağına bakıyorum» derken bir bekleyiş içinde olduklarını belirtmektedirler.

Bütün bunlar âyete şu anlamı vermek istiyorlar, **«onlar cennette Rablerinin kerem ve nimetlerinin bekleyişi içinde olurlar»** nasıl ki dünyada iken yalnız ondan korkuyor ve yalnız ona kulluk ediyorlardı. Kısaca özetleyecek olursak, mu'tezile görüşünde olanlar âyette geçen görmek lafzını gözle görmek ihtimali üzerine hasretmişler. Edebî maharetlerini kullanarak İla harfi cerrini harf olmaktan çıkararak kelime haline getirmek suretiyle âyetin anlamını saptırmışlardır. Bütün bu muhaveleler şüphesiz sâlim bir tutum değildir. Çünkü «Nazar» kelimesinin intizar anlamına kullanmak imkânsızdır. Nazar geçişli ol-

madığından ila harfi cerri ile geçişli fiil haline sokulmak mecburiyetinde olduğu halde «intizar» kelimesi kendiliğinden geçişlidir ve bir harfi cere muhtaç değildir. Bu son haliyle bile intizar kelimesi yüz için kullanılmaz. Meselâ; falanın yüzü muntazardır (beklenmektedir) denilmez. Yine harfi cerin nimet anlamında tevil edilmesi de bizi netice itibariyle fiilin intizar olmasına götürdüğünden açık ve gereksiz bir külfettir. Alûsi'nin dediği gibi harfi cerre kelime anlamı yüklemek açık bir külfettir. Sonra iddia edildiği gibi «O gün orada Allah'a bakan pırıl pırıl yüzler vardır» âyetinde Allahü Teâlâ için düşünülmesi caiz olmayan gözle kavranmak veya ona mekân isnat etmek veya onu birşeye benzetmek düşünceleri de mevcut değildir.

Burada sözü uzatmamak için, ehli sünnet mezhebinin görüşünü doğrulayan görme konusundaki Buhari, Müslim ve diğer hadis kitaplarında zikredilen bir çok Hadis-i Şerifleri sıralamak yerine mutezilenin görüşlerini çürütecek kaynaklara birçok hadis kitaplarında ve akait kitaplarında rastlanabileceğinden oralara atıfla yetiniyoruz. Ki bu kaynaklara müracaat da kolay ve müyesserdir.

Mutezilenin yanıltıcı tefsirlerine misâllerden biri de, Nisâ sûresi 164'üncü âyette görülmektedir. Bu âyeti celilenin meâlinde «Allah, Musa ile bir konuşma konuştu» şeklindeki ifadede cümlenin öğelerinin yerlerini değiştirerek, «Musa, Allah ile bir konuşmak konuştu» şekline getirmişlerdir. Halbuki âyeti Celiledeki masdar, konuşmanın bilfiil yapıldığının tekidi olarak her türlü tevilden âzâdedir. Bu tevile onların kendi mezheplerine uymaması nedeniyle kaçmışlardır. Bu mezhep taraftarlarının bir kısmı da âyetin normal okunuşuna dokunmayarak kelimelerin anla-

mını başka manalarla değiştirme yoluna gitmişlerdir. Âyete kendi mezhepleriyle çatışmayacak bir anlam kazandırmak istemişlerdir. Âyette geçen ve konuşmak anlamına gelen «Kelleme» kelimesini «**elkilem**» olarak değiştirmişlerdir ki, bu son anlamıyla yaralamak çizmek manasına gelmektedir. Böyle olunca da âyetin meâli «Allah, Musa ile bir konuşmak konuştu» değil, (haşa) «Allah Musa'yı mihnet ve fitne tırnaklarıyla yaraladı, tırmaladı» olmaktadır.

Yukarda zikrettiğimiz misalleri Zemahşeri, tefsirinin 379. ve 398. sahifelerinde zikretmiş ve bunları da mutezile mezhebinin bazı ileri gelenlerine isnat etmiştir. Bu insaf almayacak örneklerin sonuna Zemahşeri hiçbir **ihtirazi kayıt** koymamış adeta onlardan razı olmuştur. Mezhepdaşlarını doğrulamış görünmektedir. Peygamberimiz efendimizden tevatürle sabit olduğu üzere âyette lafza-i celâlin özne, Musa kelimesinin de tümleç olarak okunması doğrudur. Bu, tevatürle sabittir. Bütün kıraat âlimleri bunda müttefiktirler. İnsaf sahibi de bunun böyle olmasını kabül eder. Bütün bunların aksine, onların iddia ettiklerine senet teşkil edecek Peygamber Efendimiz'e dayanan hiç bir kaynağa rastlamak mümkün değildir.

Âyetin okunuşuna dokunmayıp da bir kelimesinin anlamını başka kelimelerle karıştırmak suretiyle değiştirme konusuna da âyetin cümle gelişi müsaade etmemektedir. Bu son kısmı Zemahşeri dahi —Mutezile mezhebinden olmasına rağmen— tenkit etmek te onu bid'at olarak nitelendirmektedir. İbni Münir, bu görüşte Zemahşeri'yi takip ediyor ve şöyle diyor: «Zemahşeri, bu tefsir şeklini bid'at olarak nitelendirmekte çok doğru ve isabetli davranmıştır. Çünkü bu şe-

kilde bir tefsir yapmak zihni rahatsız eden hayali bir beyandan başka birşey değildir.

Mutezile'nin münharif misallerinden bir başkası-da Kadı Abdül-Cebbar'ın «Tenzih-il Kur'ân Anil Metain» eserinin 140. sahifesinde Â'raf sûresi 178'inci âyetinin mealinde görülür. Allah-ü Teâlâ şöyle buyuruyor: «Allah kimi hidayetine erdirirse muhakkak ki o doğru yolu bulmuştur. Kimi de saptırırsa işte onlar hüsrana uğramış kimselerdir.»

Sözkonusu meâle göre burada hidayet ve dalaletin her ikisini de Allah yaratır anlamı çıkıyor.

Bizim buna cevabımız, şöyledir: Bu âyette murat, Allah kimi cennet ve sevap yoluna hidayet ederse işte o dünyada iken doğru yolu bulmuştur. Allah kimi sevaptan ikap yoluna girdirirse o da dünyada iken hüsrana uğramıştır, demektir. Bundan maksat ise Allahü Teâlâ'ya itaatı temin etmektir. «Allah kimi doğru yoldan saptırırsa, onu hidayete erdirecek bir kimse bulunamaz,» kavli keriminde olduğu gibi. Bundan da murat şudur; Dalalet yolunu zor ve tehlikeli göstererek itaat yolunu kolaylaştırmaktır. Hiç şüphesiz El-Kadi Abdülcebbar'ı bu münharif düşünceye götüren diğer bütün mutezile mensupları gibi Allah'ın hidayet ve dalaleti yaratmadığı düşüncesine dayanmaktadır. Halbuki o ikisi de Allahü Teâlâ'nın yarattıklarındandır. Onları insan kendisi yaratır demek Allahü Teâlâ'nın: «Allah herşeyin yaratıcısıdır.» Meali âlisine aykırıdır.

Sözü daha fazla mutezile mezhebinin münharif hikâyeleriyle uzatmak istemiyorum. Daha fazla bilgi isteyen Zemahşeri'nin «Keşşaf» adlı tefsiri ile Kâdı Abdülcebbar'ın «Tenzih-ul Kur'ân Anil Metain» tefsi-

rini ve diğer mutezile neşriyatını okumak suretiyle bu konuda birçok misaller bulabilir. Böylece onların tevillerini öğrenip Allah'ın (C.C.) kitabının onlar tarafından nasıl tevil edildiğine vakıf olabilirler.

Şİİ TEFSİRLERİNDE HURAFELER

(Oniki İmamcılık Akımı)

Şii mezhebine topluca bakacak olursak onun saliklerinin tefrika ve bölünmelerden uzak inanç ve görüş bütünlüğü içinde olmadıklarını görürüz. Aşırı taraftarlardan bir kısmının Hz. Ali'yi uluhiyyet mertebesine yükselterek küfre kaydığını müşahede ederken, bir kısmının da Hz. Ali'yi Ashabın en hayırlısı, Velayet ve Hilafete en layık olanı olarak kabul ettiklerini görüyoruz. Bu iki grubun arasında üçüncü grup bir görüşe sahip olanlar vardır ki, bunlar birinciler gibi Hz. Ali'yi ulûhiyet mertebesine çıkarmazlar, ama Hz. Ali masumdur ve Hz. Resûlüllah'tan sonra Halifedir, derler.

Bu hiziplerden her biri, Kur'ân'a inanmaları nedeniyle, Kur'ân-ı Kerim'den istinad edebileceği bir delil bulmaya çalışacaktı. Kur'ân-ı Kerim'i alehine değil lehine şahit gösterebilmek için hırs ve özen göstereceği de gayet tabii idi. Kur'ân-ı Kerim'de görüşüne uygun âyetler görünce hemen onlara sarılacak, görüşüne aykırı bulduğu âyetleri kendi görüşüne uydurmaya yeltenecekti. Bu âyetlerin indirildiği hükümlerin dışına çıkılması pahasına bile olsa en azından onları görüşüyle çatışmaz bir hale sokmaya bütün gayretiyle çalışacaktı...

Şii mezhebinin çeşitli fırkalarına ait birçok tefsirler mevcuttur. Tefsir sahasında en çok eser veren fırka ise Oniki İmam Fırkasıdır. Bu fırkaya göre, hilafet Resûlüllah (S.A.V.)'in vasiyeti ile Hz. Ali'ye aittir. İmamet, Hz. Ali''nin vasiyeti ile Hz. Hasan'a, ondan da kardeşi Hüseyin'e, sonra sırasıyle şunların hakkıdır: Zeynel - Abidin, Muhammed Bakur, Cafer-i Sadık, Musa Kâzım, Ali Rıza, Muhammed Cevvad, Ali el-Hadi, Hasan el-Askerî, Muhammed el-Mehdî el-Muntazır sonuncusu on ikinci imamdır. İddialarına göre o, babasının evinde gizlice bir serdaba sığınmıştır. Ahir zamanda yer yüzünü emniyet ve adaletle doldurmak üzere yeniden yeryüzüne çıkacaktır. Yeryüzünü dolduran korku ve zulmün yerini emniyet ve adalet alacaktır.

Bu fırka mensupları imameti takdiste haddi tecavüz etmişlerdir. İddia etmektedirler ki, İmam ile Allah arasında, Peygamberler ile Allah arasında olduğu gibi bir ruhi irtibat vardır. Bu sebepten: İmam'a iman Allaha imandan bir cüzdür, İmam'a iman etmeksizin ölen küfür üzere ölmüştür, derler.

On iki İmam Fırkasının bazı esasları vardır: İsmet, Mehdiyye, Takıyye ve Ruc'a.

İsmet esası :

Buna göre imamların küçüğünden büyüğüne hepsinin ismet sıfatıyla muttasıf olduklarına inanılır. Onlar için hata ve nisyan caiz değildir.

Mehdiyye esası :

Bu esastan da Serdaba gizlenmiş Mehdi'i Muntazır'ın âhir zamanda dünyaya gelip yer yüzünü adalet ve emniyetle dolduracağını kasdederler.

Ruc'a esası :

Bu ise Mehdi-i Muntazır düşüncesinin gerekli bir sonucudur. Bunun anlamı şudur: Mehdi-i muntazır zuhur ettikten sonra, Nebi (S.A.V.) de dünyaya gelecek, diğer on iki imam da dünyaya gelecek, onların hasımları (Meselâ Hz. Ebubekir ve Osman gibi) da dünyaya gelecek, on iki imama muhalefetleri nedeniyle bu hasımlar kısas edilecekler. Sonra hepsi vefat edecekler ve kıyamet gününde yeniden dirilecekler.

Tokıyye esası :

Bu politik bir esastır. Önemli bir prensip ve dinden bir cüz olarak kabul edilir. Anlamı, gizli tutulan imama dua edilir. İktidar sahibine zahiren itaat gösterilir. İyice kuvvetlenildiğinde zalim hükümdara karşı ayaklanılır.

Oniki imam fırkasının tefsir servetlerini aramaya koyulursak, onların tefsirlerinde muhtelif hususiyetler buluruz... Eski ve yeni bütün telifleri, akîdeleri etrafında döner ve o merkezden uzaklaşmaz. Yegâne ihtilaf aşırıları ile aşırı olmayanları arasındaki ihtilaftır.

Oniki imam fırkası akımının tefsire olan etki derecesini görmek, Kur'ân'ı Kerim'in gerçek manasından ne dereceye kadar ayrıldığını öğrenmek için onların tefsirlerinden bazı örnekleri görelim. Ve bu şekilde tefsir yapmalarına onları götüren saikleri zikrettikten sonra, bu hareketlerinin batıl olduğunu ortaya koymaya çalışalım.

Seyyid Abdullah El Alevî (Ö. 1188 H.) Maide sûresi 55. âyetine: «Sizin dostunuz sadece Allah, O'nun

peygamberi ve Allah'a boyun eğerek namaz kılan, zekât veren mü'minlerdir.» Mealini verirken şöyle diyor:

«Bu âyet Hz. Ali (R.A.) hakkında nazil olmuştur. Hz. Ali rükûda iken ona işaret parmağıyla işaret ederek soru sorulması ve mührünün alınması üzerine bu âyet nazil olmuştur.» Âyet Hilafetin munhasıran Hz. Ali'ye ait olduğuna da işaret ediyor. Her ne kadar sizin (velileriniz) dostlarınız şeklinde geçiyor ise de böyle çoğul olarak hitap edilmesi Hz. Ali'ye tazim için veya onun torunları ile birlikte kastedilmesi sebebiyle olmuştur.» (a.g.e. s. 2)

Bahrani (Ö. 1107) «El-Bürhan Fi-Tefsir il Kur'ân» adlı tefsirinde aynı âyetin meâlini verirken şöyle söylüyor. Yahudilerden bir grup müslüman olmuşlardı. Abdullah bin Selâm, Esyed bin Sa'lebe, İbni Yamin ve İbni Soriya bunlardandır. Nebi (S.A.V.)'a geldiler ve dediler ki; «Ya Resûlallah, Musa (A.S.) kendisinden sonra, Yuşa' bin Nun'u vasiyetle atadı. Siz kimi vasiyet ediyorsunuz? Sizden sonra Velimiz (Halifemiz) kim olacak?» İşte bu soru üzerine yukardaki âyet nazil oldu. Resulüllah (S.A.V.) kalkınız dedi ve hep birlikte kalkıp mescide geldiler. Bir dilenci mescidden çıkmak üzere idi: «Ey dilenci sana kim, ne verdi?» diye sordu.

Dilenci: «İşte şu mührü verdi.» dedi. Hz. Peygamber «Onu sana kim verdi.» deyince, adam: «Onu bana şu namaz kılan adam verdi.» cevabını verdi. Peygamber yine: «Onu sana verdiği zaman hangi hal üzere idi?» sordu. Dilenci: «Rükkûda idi.» dedi. Peygamber tekbir getirdi. Mesciddekiler de tekbir okudular. Resûlüllah (S.A.V.): «Benden sonra Halifeniz Ali bin Ebi Talip'tir» dedi. Onlar da: «Rab olarak Allah'tan, Nebi olarak Muhammed'den, halife olarak

da, Ali bin Ebi Talipten razıyız» dediler. Allah (C.C.) şu âyeti indirdi: «Kim Allah Resûlünü ve mü'minleri dost edinir(se bilsin ki) galip gelecek olan Allah'ın hizbi (Allah tarafını tutanlar) dır.» «Rivayet ederler ve derler ki, Hz. Ömer (R.A.) dedi ki: «Vallahi ben de rükûda iken kırk tane yüzük tasadduk ettim. Allah bana da Hz. Ali hakkında indirdiği gibi âyet indirsin diye. Benim hakkımda böyle bir âyet nazil olmadı.» (a.g.e. s. 480)

Bahranî, Zariyât sûresi 8. ve 9. âyetlerin tefsirlerini arzederken şöyle der: «Şüphesiz, Siz ihtilâflı bir iddia içerisindesiniz. Ondan çevrilen çevrilmiş olur» yani Hz. Ali'nin hilafeti konusundaki ihtilaf kastedilmektedir. «Ondan çevrilen de çevrilmiş olur» dan kasıt, Kim Hz. Ali'nin halifeliğine yönelirse Cennete girer. Ondan çevrilen de Cennet'den çevrilmiş olur. Hz. Ali'nin halifeliğine hilafet eden Cehennemliktir. (a.g.e. s. 231)

Hicri üçüncü asrın İmamiyye Fırkası tefsir ulemasından İbrahim bin Furat el-Kufi, Nebe' sûresi «Onlar birbirlerine neyi soruşturup duruyorlar? İhtilafa düştükleri o büyük haberden mi?» meâlindeki âyetleri açıklarken Ebi Hamza El-Semali'den rivayetle şöyle demiştir: «Allahu Teâlâ'nın bu kavli şeriflerinden Ebu Cafer (R.A.) den sordum dedi ki, Hz. Ali şöyle söylerdi: «Allaha yemin ederim ki, bütün milletlerin kendi lisanlarınca ihtilafa düştükleri büyük haber benim. Allah'a yemin olsun ki Allah'ın benden büyük âyeti, benden büyük haberi yoktur.» (a.g.e. s. 202)

Tabersi (Ö. 538 H.) nin tefsirinde de Ahzâp sûresi 33. âyetinin tefsirini arzederken şöyle söylediğini görüyoruz: «Ey ehli beyt, şüphesiz Allah sizleri günahtan arındırıp tertemiz yapmak ister» kavli şe-

rifinde geçen ehli beyt sözünü Hz. Muhammed, Ali, Fatıma, Hasan ve Hüseyin'e (R.A.) hasretmek için çok ciddi bir çaba sarfetmektedir. İddia etmektedir ki, ehlibeyt bu beş kişiden ibarettir. Ayetde munhasıran bunlar kastedilmektedir. Ayetde murad edilen temizleme ve günahlardan arıtma da bu beş kişi ile ilgilidir. Ayetde aranabilecek ikinci bir mana ve murad da buna tabi olarak bütün imamların masum olacağı sonucunun çıkarılacağıdır. (c. 1, s. 50)

Açıktır ki, tefsirin böylesine ancak müfessirinin imamiyye fırkasına mensup olması halinde rastlanır.

Hadis âlimleri Hz. Ali'nin halifeliğine munhasır her rivayet batıldır dedikten sonra bize bütün bu söylenenlerin hakikata aykırı olduğunu ispata gerek kalmıyor. Bu gibi bütün rivayetler imamiyye ve imamların inancını revaçta tutmak isteyen şiiler tarafından ortaya konmuş iddialardır.

İnanıyorum ki siz de bana katılacaksınız. Yukarda zikredilen rivayetlerden birinde «Hz. Ömer (R.A.) demiştir ki, vallahi ben de kırk yüzük tasadduk ettim. Hz. Ali hakkında nâzil olan âyet gibi benim hakkımda da nazil olsun diye nazil olmadı.» denirken, Ömer bin Hattap (R.A.)'ya yalan ve iftira kokuları görüyorum.

Velâyet âyetinden (Maide sûresi: 55) anlaşılması gereken zafer ve yardımda olan velayettir. Yoksa imamiyyenin anladığı gibi başkalarının iş ve davranışları üzerindeki tedbir ve kıyam değildir. Sonra «ve İman edenler» cümlesini umumiyetten alıp hususileştirmeye, yalnız Hz. Ali'ye hasretmeye götüren zorunluluk nereden ileri gelmektedir. Kaldı ki, âyet özellikle Hz. Ali hakkında nazil olmuş olsa bile âyetin umumi lafzına itibar edilir. Hususi sebebine değil, üzerinde istikrar sağlanmış olan görüş budur.

Nebe' sûresinin baş âyetleri hakkında İbrahim bin Furat el-Kufi'nin sarfettiği sözler de sûrenin umumi siyakına ters düşen asılsız bir iddiadan ibarettir.

Tabersinin İmamların masumiyeti yolundaki vardığı sonuç ise âyetin başında ve sonunda zikredilen Hz. Peygamberin zevceleri ile ilgili diğer konuların terkedilerek âyetle istenen umumi iradenin husileştirilmesi bakımından bizatihi aynı âyetin künhü ile bağdaşmamaktadır. Bu ise açıkça hevanın sebebiyet verdiği bir hüküm ve taassuptan kaynaklanan bir karardır.

Bahrani ise Hicr sûresi: İblis, «Rabbim insanların tekrar dirilecekleri güne kadar bana mühlet ver» dedi. Mealindeki Hicr sûresi 36, 37, 38'inci âyetlerin tefsirlerini verirken Vehep Bin Cemi' Mevlâ Bin İshak Bin Ammar'dan rivayetle dedi ki: «Eba Abdullah'tan İblis'in kavli hakkında sordum, dedi: Vehep ona dedi ki «sana feda olsun yani o gün feda olsun dedi. Ya Vehap sen o günü Allah'ın insanları yeniden dirilteceği, kıyamet gününü mü sanıyorsun? Muhakkakki Allah Küfe Mescidinde kıyamet gününe benzer bir dirilişle bizi dirilttiğinde İblis başını dizini döverek gelecek ve diyecek ki: «ah bu gün ne kara gündür,» Bu gün ben ne yapacağım» diyerek saçını başını yolacağı gündür. İşte ayette geçen gün o gündür (ag.eı, cilt. 2, s. 343)

Açıktır ki Bahrani'yi âyetleri bu şekilde tevile zorlayan onun İmamiyyedeki ahir zamanda zuhur edecek Mehdi-i Muntazır düşüncesidir. Mehdi-i Muntazır yeniden dünyaya gelecek küfür ve zulmetin yerini adalet kaplayacaktır.

Yine açıktır ki âyette kastedilen diriliş kıyamet günü bütün mahlükatın dirilişidir. Bir mehdinin dirilişi

için çoğul edatı ile diriltilirler denmezdi. Halbuk onların iddiası dayanaktan yoksundur.

Molla Hüseyin El-Kâşânî, «Essafi» adlı eserinde Bakara sûresindeki: «Hani ey Musa biz Allah'ı açıkça görmedikçe sana iman etmeyiz, demiştiniz de gözünüz göre göre sizi bir çığlık yakalayıvermişti. Sonra şükredesiniz diye ölmüşken size tekrar hayat verdik.» mealindeki ayetlerin tefsirlerini verirken şöyle diyor: (55 - 56. ayetler)

«Ben diyorum ki diriliş ölümle mukayettir. Baygınlık veya uykuda söz konusu olabilir. Bunda da taraftarı olduğumuz İmamiye mensuplarının rivayet ettikleri ve itikat ettikleri ruc'a esasına açık bir delil vardır. Halife İbnil - Keva inkârı üzerine bununla hüccetlendirilmişti. Sonra El Kami'den rivayetle şöyle diyor: Bu âyet Ümmet-i Muhammed için Ruc'a konusunda bir delildir. Çünkü beni İsrail için söz konusu olan herşeyin Ümmt-i Muhammed için de bir misali mevcuttur. Yani Ruc'anın vukuuna delildir. (ag.e. c. 1. s. 35)

Açıktır ki, âyetin tefsirinde El-Kaşi''nin itikadının büyük bir tesiri olmuştur. Halbuki ben ayette Ruc'a için bir delil veya delil benzeri görmüyorum. İsrail oğullarında söz konusu olan herşeyin bir misalinin Ümmet-i Muhammed için de vaki olduğu iddiası da hak ve hakikatten tamamen uzaktır. Böyle bir iddiaya mesnet olacak bir kurala ne İslâm Şeriatında nede diğer semavi dinlerde rastlamak mümkündür.

Hasan El - Askeri'ye atfedilen bir tefsirde Bakara sûresi 316'üncü âyet olan: «Sizin ilahınız tek bir İlahtır. Ondan başka İlah yoktur. O Rahmandır, Rahimdir. Çok merhamet edendir ve bağışlayandır.» ilâhi kelâmı ile ilgili olarak şöyle denilmektedir. Rahim: Muhammet (S.A.V.) in soyundan olan şii mü'minler

içindir. Onlar takiyyede derinleşmiş, imamları açıktan tanımış, güçleri yettiğinde bunları açık açık savunmuş, güçleri yetmediği durumlarda gizlice onlara muhabbet beslemiş mü'minler içindir. a.g.e., s. 239)

İmamiyyenin takiyye prensibinin tesiri burada açıkça görülmektedir. Allah Teâlâ'nın rahmetini Şianın bir koluna tahsis etmeye veya onu sırf siyasi prensipten başka bir şey olmayan nifak ve aldatmaca bölümlerinden biri olan takiyye prensibine hasretmeye kimsenin yüzü olmasa gerek.

Oniki İmam fırkasının tefsirlerini araştırmaya devam ederken aklın ve şer'in kabul etmeyeceği birçok hurafe ve batıl tevillere rastlıyoruz. Nice âyetler hakiki medlülünden saptırılarak sırf iddia edenlerin aklına uyacak başka konulara delil gösterilmektedir. Meselâ Kur'ân-ı Kerim'de geçen Cüpt ve Tağut kelimelerinden Hz. Ebubekir ve Ömer'in kastedildiğini söyleyenler görülmüştür. Yine Beni İsrail'den boğazlanması istenen inek (haşa) Hz. Aişe ve lanetlenmiş şecereden maksatta Beni Ümeyye nesebi şeceresi olduğu şeklinde hurafe ve batıl iddialara dahi rastlamak mümkündür.

Bu ardı arkası kesilmez acaip ve hurafe misallerine Mevla Abdullatif El-Kazrani'nin «Mir'atül Envar ve Mişkat-ül Esrar» adlı eserinde de rastlamaktayız. Meselâ «Kâf, Ha, Ya, Ayın, Sâd,» sûre başı harflerinin neye delâlet ettiği sorusuna şöyle cevap veriyor: «bu harfler gaybın haberleridirler. Allah Teâlâ önce onları Hz. Zekeriya'ya sonra da zamanında Hz. Muhammed (S.A.V.)'e açıklamıştır. Hz. Zekeriyya bu 5 harfin ne demek olduğunu kendisine bildirmesi için Allah'a yalvardığında Allah'ü Teâlâ Cebrail (A.S.)'ı göndererek ona bunların mahiyetini bildirdi. Hz. Zekeriyya onlardan ilk dördü Muhammed, Ali, Fatıma

ve Hasan isimleri zikredilince sürurlandı. Kendisinden gam ve sıkıntı gitti. Sevince garkoldu. Amma beşinci olarak Hüseyin ismi zikredilince Hz. Zekeriyya bir tuhaf oldu. Kendisini sıkıntı ve bunaltı kapladı. Günlerden bir gün «Ey Rabbim ne idi o ki onlardan ilk dördünün ismi ile sürurlandım, neşelendim de, beşinci olarak Hüseyin ismi zikredildiğinde gözlerimi yaş ve içimi sıkıntı kaplamıştı?» dedi. Allah-ü Teâlâ ona durumu şöyle hikâye etti. Bu beş harften, Kaf: Kerbelâ, Ha: soyun helâki, Ya: Allah'ın lânetlediği Hüseyin'in zalimi Yezid, Ayın: onu susuzluğu (atiş). Sad: Onun sabrı. Hz. Zekeriyya bunları duyunca üç gün üç gece mescidinden dışarı çıkmadı ve kimseyi de kendi huzuruna kabül etmedi.» (a.g.e. s. 233)

Tabii ki bütün bunlar müfessirlerin üzerinde ittifak ettiği sure başı hahrfleri anlamına aykırı olan mesnetsiz iddialardır. Meryem sûresinin başındaki bu mübarek harflerin Kazrani'nin tevil ettiği hususları ancak Oniki imam fırkasının aşırıları tarafından kabul görüyor.

HARİCİLERİN TEFSİRLERİ

Tarihte Hariciler Fırkası, Hakem olayı denilen Amr İbn el-As ile Ebü Musa el Eşari'nin hakemliği ile ortaya çıkan bir fırkadır.

Harici Fırkası kendi bünyesi içerisinde de bir bütün olarak görünmez. İlk günlerinden itibaren aralarında zuhur eden ufak tefek fikir ayrılıkları zaman ilerledikçe gelişti ve çeşitli hizip ve fırkalar oluştu. Aralarındaki çeşitli tefrika ve ayrılıklara rağmen Hariciler iki ana görüş etrafında toplanmış olarak görülür.

a) Hz. Osman, Ali, Muaviye, her iki hakem, Ashabı Cemel ve Hakem olayından razı olan herkesin kâfir olduğuna inanmak.

b) Zalim hükümdara karşı gelmek.

Haricilerin hepsi değilse de birçoğunun inandığı üçüncü bir prensipleri de büyük günahları işleyen kimsenin kafir olacağı inancıdır.

Haricilerin hilafetle ilgili görüşleri de şudur: Halife bütün müslümanların hür ve serbest iradeleri ile seçilmelidir. Halife bir kere seçildi mi artık o seçimden dönmek veya o halifeyi yargılamak kabil değildir. Halifenin Kureyşî olma zarureti yoktur. O kureyşlilerden veya başkalarından da olabilir. Hatta Habeşli

bir köle dahi seçim tamamlandı mı müslümanların reisi olabilir. En başta halifenin Allah'ın emirlerine tam olarak uyması zorunludur. Aksi halde azli gerekir.

Bu görüş mûvacehesinde Hz. Ebu Bekir ve Ömerin halifeliğini haklı görürler. Hz. Osman'ın ilk iki yıllık hilâfetini de makul karşılarlar. İki yıldan sonraki devresi olayların gelişim ve değişimi onun azlini icap ettirmiştir. Son olarak Hz. Ali'nin hilafetini onaylarlar. Ancak onun da hakem olayında yanılması azlini gerektirmiştir. Bu nedenle onada karşı gelinmelidir. O da yoldan çıkmıştır. Bu iddialarda birleşirler.

Pek tabii ki, Haricilerin bütün fırkaları da diğer fırkalar gibi Kur'ân-ı Kerim'de kendi görüş, ve mezheplerine mesnetler aradılar. Onlar da Kur'ân'a kendi inanç açılarından baktılar, daha önce medyunu oldukları düşüncelere uygun tefsir şekillerini, onun müfessir ve tefsir sıhhatı üzerinde fazla araştırma yapmadan, —kuru iddialardan ibaret bile olsa da— kabul ettiler. Kendi düşünce şekilleri ile uyuşmıyan tefsir şekilleri ile karşılaştıkları zamanlarda ise, şu veya bu şekilde o tefsir şeklinden kaçındılar, tevil yolu ile o tefsiri kendi düşüncelerini teyid eder hale getirdiler.

Haricilerden günümüze ulaşan yazılardan onların fikirlerini okuyanlar yahut onlara ait bir tefsiri inceleme fırsatı bularlar, görürler ki, onlar mezheplerine akıllarından çok dayanmışlar. Düşüncelerine akılları değil mezhepleri hükmeder olmuştur. Kur'ân-ı Kerim'e ancak mezhepleri doğrultusunda bakabilmişler. Kur'ân'da mezheplerinin kendilerine empoze ettiği düşüncelerden başkasının olabileceği gerçeğini kabullenememişlerdir.

Şimdi mevzuyu daha yakından ele alalım ve hariciler hakkında yazılmış kaynaklara dayanarak bu söylenenlerin ispatını görelim. İbni Ebi el-Hadid, «Şerhu Nehc el Belâğa» adlı eserinde, onların «büyük günahları işleyen kâfir olur ve cehennemde ebediyyen kalır,» görüşlerine karşı çıkmıştır. Adı geçen eserde onların bu görüşüne ait delillerini çürütücü misaller ve deliller getirmiştir. İşte bu misallerden biri:

«Herkese (zengin olan) Allah için Kâbe'yi ziyaret edip haccetmek farzdır. Kim inkâr ederse şüphesiz Allah âlemlerden müstağnîdir.» (Ali İmran sûrûesi: 97). mealindeki ayeti celilenin hac farizasını terk etmenin küfür olduğunun delili olduğunu ileri sürerler.

«Kim Allah'ın (C.C.) indirdikleri ile hükmetmezse işte onlar kâfirlerdir.» (Maide sûresi: 44) ayetine dayanarak da derler ki: «her büyük günah işleyen kişi Allah'ın indirdikleri ile hükmetmemiş olur.»

Bir diğer misal:

«Sizi O yarattı. Kiminiz kâfir kiminiz mümin olarak». (Tegabün sûresi: 2). Bu âyet için de şöyle derler: «Bu da gösteriyor ki, yalnız mümin ve kâfir var. İkisinin arası yok. Fâsık yoktur. Kim mümin değilse o kâfirdir. Bu âyetin manası odur.»

Peki bu âyetlerin bu şekilde tefsir edilmesi doğru mudur? Bu âyetlerin gerçek mana ve mefhumları bunlar mıdır?

Hayır... Bu âyetlerin önceki âyetlerle irtibatı hakkında bilgisi olanlar, İslâm'ın büyük günah işleyen ve isyankâr kimseler hakındaki hükmünü duyanlar, bu söz konusu âyetlerden böyle sonuçların çıkarılmasına asla razı olamazlar. Âyetlerin değişik mevzu ve meselelerle ilgili hükümlerini bir fikrin kuvvetlen-

mesi için yorum ve teviline izin vermezler. Bunları ancak bir mezhebin taassubuna kendini kaptırmış, mezhep düşünceleri ile kışkırtılmış, şartlandırılmış kimseler kabul edebilirler.

Şimdi haricilerden günümüze ulaşabilen bazı tefsirlerinden de bu mezhep ve meşrep taassubu uğruna Kur'ân-ı Kerim'in normal manasından nasıl saptırmalar yapıldığının misallerini görelim.

Harici fırkalarından günümüze tefsiri ulaşan bir tek fırkaya rastlayabildik. O da Abadıyya fırkasıdır. Bu fırka, harici fırkalarının en ehvenlerindendir. Elimize bu fırkaya ait çok az sayıda kaynak geçmesine rağmen, yine de bu kaynaklarda pek çok tevilât ve tahrifata rastladık. Abadıyya fırkasının mezhep görüşleri etkisinde hazırlanmış tefsirlerin bazı misallerini şöylece sıralayabiliriz:

Muhammed bin Yusuf Atfiş el-Abadî «Humyan el-Zad» adlı tefsirinde Bakara sûresinin: «İman eden ve salih amel işleyenleri altlarından ırmaklar akan cennetle müjdele» meâlindeki 25. âyetinin tefsirini yaparken şu sözleri yazıyor:

«Biliyoruz ki insan bile sözleşmelerine bağlı kalmak zorundadır. Allah teâlâ burada iman ile ameli bir birine bağlıyor. «İman edip salih amel işleyenleri «müjdele» diyor. Yoksa «iman edenleri müjdele» demiyor. İnsan günlük hayatında verdiği sözlere aykırı fiil ve davranışlarda bulunmazken, Allah'ın bir birine âyetle bağladığı bu iki sözünün arasını nasıl açabiliriz. Amel olmadan insanın kendini mümin sayabileceğini nasıl kabul edebiliriz. Şunu da ekleyebiliriz ki, iman bile esasında kendisine iman zarureti bulunan Allah'a ibâdet edilsin diye farz kılınmıştır. Nasıl ki, insan bir hükümdarı önce varlık ve meşruiyetini tanır, ancak ondan sonra ona itaat eder. Salih amel,

gölgeli, sıcağa soğuğa karşı dayanıklı, mazarratlara karşı koruyucu olan bir binaya benzer. İman temeldir. Temel ise üzerine bina yapılmadıkça fayda vermez. İnsan binlerce temel atsa o temeller üzerine bina yapılmadıkça bir fayda sağlanamaz. Üzerine inşaat yapılmayan temeller, hırsızlar, sıcak soğuk ve diğer nedenlerle kısa zamanda yıkılmağa mahkum kalacaktır. İmandan bahsedilebilmek için salih amelle takyid edilir. Salih amelden bahsediliyorsa bu imanın bir şubesi olmaktan başka nedir ki?

Salih amellerin imana atfedilmesi delildir ki bu iki mefhumun ikisi de aynı şey demek değildir. Bir bağlantı ayrı ayrı olan iki şey arasında kurulabilir. Aynı olan şeyler arasında bu bağlantı zaten fazlasıyla mevcut olduğundan böyle bir bağlantı yapılamaz. Salih amellerle imanın birbirine bağlanması, cennetle müjdelenmek için salih amelle imanın bir araya gelmesinin zaruretinden doğmaktadır. Bu zaruret ilanî mahiyetindedir.» (C. 1, Sahife: 360 - 361)

Bu müfessirin bu tefsirinde rastladığımız imanın amelle aynı derecede mütalaa edilmesi, imanın amelsiz kaim olmadığı, amelin imanın bir cüzü olduğu düşüncesi, ehli sünnet inancınca reddedilen bir durumdur. İman ile amelin başka başka şeyler olduğuna dair akaid kitaplarında bilgiler çoktur. Böyle bir kitaba müracaat ise herkes için mümkün ve kolaydır. Bu nedenle biz bu iddianın bir mezhep düşüncesi etkisi altında yapıldığı düşüncesini hatırlatarak sözü kısa kesmek istiyoruz.

Yine aynı tefsirde el Abadî Bakara sûresinin: «Evet, kim bir seyyie işler ve hataları kendisini kuşatırsa işte onlar cehennemliktirler.» mealindeki 81. âyetinin tefsirini verirken şunları yazıyor: «Seyyie kötü bir haslettir. O büyük günahtır. Onun şirk ve nifak

şekilleri müsavi olarak büyük günahtır. İsrarla işlenen günahlar da büyük günahlardan sayılır. İsterse bu günah aslında küçük günahlardan olsun. İşte bunun gibi seyyienin de büyük günâhlardan olduğu açıktır. «Onlar cehennemliktir» ibaresi bunun delilidir. Bir başka ihtimal daha vardır. O da seyyie küçük olsun büyük olsun bir günahtır. Hataları kendisini kuşatmaktan maksat da büyük günahlarıdır. Özellikle büyük günahlar kastedilmiştir. Eğer siz derseniz ki, bazıları buradaki seyyienin İbni Abbas'a göre şirk demek olduğunu söylerler. Ben de derim ki, benim söylediğim doğru olmaya daha elverişlidir. Çünkü seyyie kelimesi umûmidir. Ona umumi mana vermek evlâdır. Kaldı ki bu bir tefsirdir. İbni Abbas onu hadis olarak değil, kendi tefsirlerinden bir cümle olarak söylemiştir. Herkes biliyor, hususen İbni Abbas (R.A.) da biliyor ki, büyük günahları işleyen kimse cehenneme girer. Kimse cehenneme yalnız şirkle girilebileceği iddiasında değildir. Yine ittifak etmişlerdir ki, kişi büyük günahlara devam ederse cehennemde ebedi olarak kalacaktır. Bir de şöyle iddia vardır: Günahlarda devam sürekli bir kötülük. Şirk ise daimi bir seyyiedir. Kelimeyi gerçek ve mecaz manada bu anlama kullanmak yersiz bir iddiadır. Yine zikretmektedir ki, günahı kendisini kuşatmış olan kimse müşrik kimse gibidir. Ancak şirk kadar ağır değildir. Günahları kendisini kuşatanın hali, günahların bağıyla kıskıvrak bağlanmış cehenneme zorla atılacaktır. Ondan artık ümit kesilmiştir. Kendisini, ateş veya düşman, yahut hapishane duvarları kuşatmış olan kimse gibi çaresizdir. O artık ölse de tövbesiz ölecektir. (a.g.e., cilt: 2, sahife: 140)

Açıktır ki yukardaki âyete bu şekilde anlam vermeye zorlayan, onun mezhebindeki, büyük günahları

işleyen kimselerin cehennemde ebedi olarak kalacakları düşüncesi idi. Ehli sünnet inancı karşısında bu düşüncelere kapılmanın geçersizliğini ispat etmek oldukça kolaydır. Ona cevap olarak Buharinin Ebi Said el-Hudri'den rivayetle zikrettiği şu hadisi şerifi yazmakla yetiniyorum:

«Cennet ehli cennete, cehennem ehli cehenneme girer. Sonra Allah (C.C.) buyurur ki, kalbinde bir hardal tanesi kadar iman olan kimseyi cehennemden çıkarın. Çıkarırlar onları. Fakat onların rengi simsiyah kararmıştır. Onları hayat nehrine atarlar. Nehir kenarında tanelerin bittiği gibi yeniden biterler. Renkleri artık sarı bir parlaklıkta olarak görülür.»

Müellif yine aynı eserinde Nisâ sûresinin: «İkisi arasında bir ayrılıktan korktuğunuz zaman bir hakem karı, bir hakem de koca tarafından gönderin...» mealindeki 35. âyetinin tefsirini arzederken şunları yazıyor. «... Âyette hakem tayinine dair bir cevaz yoktur. Burada halledilmesi istenen mesele karı - koca ikilisi arkasına gizlenmiş hakem olayındaki iki hakem meselesidir. Yine burada murad edilmiştir ki, İslah sadece gerçeği söylemek demek değildir. (Aynı eser: c. 4, s. 478)

Hakikat olan şudur ki, âyette herhangi bir ihtilaf için hakem tayin etmenin caiz olduğu hükmü açıkça vardır. Yazarın bir zorlama ile çekmeye çalıştığı Hakem olayında Hz. Ali tarafının mutlak haklılığını kabul edecek olursak, artık hakem tayin etmeye ne gerek kalacaktı ki? Hüküm vermek için her iki tarafın da doğruluğuna inandığı bir iddiasının bulunması ve tarafların bu iddialarından hangisinin doğru olduğu meselesini hakeme veya bir kaç hakeme çözdürmeye yanaşması gerekir. Bu anlamda ayeti celilede bir ihtilaf nedeniyle taraflar, tarafsızlar ve çekimser kalan-

ların boyun eğeceği bir karar vermek üzere hakem tayiniyle hükmetmek usulüne cevaz verilmiştir.

Nihayet Humyan el-Zad'ın müellifi Hz. Osman ve Ali'den bahs etmek için hiçbir münasebet bulamayınca, Hz. Peygamber'e iftira ile yalan hadis uydurmak suretiyle onlara çatmak ucuzluk yolunu seçiyor. Kur'ân-ı Kerim Nur sûresinin 55. âyetinde: «Allah içinizden iman edip salih amel işliyen kimselere kesinlikle vaadetmiştir ki, mutlaka kendilerini yeryüzünde mirasçı kılacak...» mealindeki kısmın tefsirini verirken şunları yazıyor: «Âyetde geçen iman edip salih amel işleyenlerden maksat Hz. Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali (R.A.) dir. Yeryüzünde mirasçı kılınmaktan maksat da onların halifelikleridir. Hz. Osman ile Ali'nin buraya dahil edilmelerinin beyanı ileride gelecektir.»

Sonra diyor ki, «Hz. Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali (R.A.) devirlerinde büyük fetihler gerçekleştirilmiştir. Din, ehli olanlar arasında yayılmış, kuvvetlenmiştir. Ancak —her ne kadar hilafetleri sahabenin rızası ile olmuş ise de— her ikisi de, makam elde ettikten sonra değişip sefahata düşüp bozulmadan ölmemişlerdir... Nitekim Hz. Peygamber hadisinde şöyle buyurmuştur: «Onların her ikisi de fitne» idi. Sonra âyetin: «... Artık bundan sonra kim inkâr ederse işte onlar fâsıkların ta kendileridir.» mealindeki son kısmının manasını şöyle veriyor: «Diyorum ki, —yarattığı gaybı Allah kendisi bilir— şüphesiz bu nimetleri ilk önce inkâr eden ve bu hakkı çiğneyen Osman bin Afvan olmuştur. İnsanları malları ve canları konusunda ihanete uğratmıştır...» diyor ve devam ediyor. «Onun fitnesinden korkunuz» mealindeki âyet, Hz. Ebubekir ve Ömer'e hitaben Hz. Osman ve Ali kastedilerek gönderilmiştir» diyor. «Hz. Osman için dedi

ki (Peygamberimiz (S.A.V.)'i kastediyor): «Seninle açılacak, seninle kabaracak.» ve Hz. Ali için: «Önderi sen, murakıbı sen, komutanı sensin.» Kızgınlıkla da şöyle söyledi: «Cehennemde kimi oturuş vardır-ki, Uhut dağından daha büyüktür.» Yine dedi ki: «Onun dumanları benim adıma önderlik yapıp benden olmayanların iki ayağını bürüyecektir. Ancak Allah'ın muttakî evliya kulları bundan müstesnadır.» (cilt 10, sahife: 280 - 283).

Şurâ sûresi 23. âyetinde: «Ben sizden ancak salih amellerle Allah'a yaklaşmayı sevmenizi istiyorum de!..» mealindeki kısmın tefsiriyle ilgili şunları yazıyor: «... Yakınlığının sevilmesini (S.A.V.) efendimizin istediği kimseler, Hz. Fatıma, Hamza, Abbas ve onun oğlu gibi kendisi değişmemiş, kendilerinden de dönülmemiş kimselerdir. Bunları sevmek vaciptir.» Bundan sonra ehlibeyti sevmek üzerine bir çok rivayetler sıralıyor. Onların sevilmesindeki mecburiyetin ardına şu sözleri ekliyor: «Ancak onun ehlibeytinden murad, dönmeyen değişmeyen kimselerdir. Hz. Ali ve benzeri gibi dönenlere karşı çıkan haricilerdir...» (cilt: 12, sahife: 227)

Humyan el - Zad'ın yazarını Hz. Osman (R.A.) ve Ali (R.A.)'e saldırmalarında cinnet getirmiş biri olarak görmekten başka bir şey gelmiyor elimizden. Rivayet ettiği hadisler de hiç şüphesiz açıktan veya kapalı olarak o ikisini kötülemek için dillerine doladıkları mezheplerine kaynak teşkil etsin diye uydurdukları düzme hadislerdir. Haricilik akımlarını bunlarla benimsetmek istemişlerdir. Hazreti Osman ile Hazreti Ali'nin Allah ve Resûlüllah (S.A.V.) katındaki üstünlükleri örtülemez. Onların faziletleri inkâr edilemez. Hele Hazreti Resûl'ün (S.A.V.) hadislerinde bunların dediklerine asla delil ve dayanak yoktur.

TASAVVUFÇU TEFSİRLERİ

Sofilik, İslâm'ın ilk asırlarından bu yana, nefisle mücadele, zühd ve ibâdette aşırı dikkat ve bu konuda zorluk ve meşakkatlara seve seve katlanma anlamlarını kapsıyacak şekilde anlaşıla gelmiştir. Bu gibi kendini zühd ve takvaya verenlere sofi veya mutasavvuf denilmesine hicretin ikinci asrından sonra başlandı. Zira bazı tasavvuf mevzularının ortaya çıkması, mutasavvıfların eyilim ve nazariyelerini gösteren prensiplerin oluşması, ancak bu tarihten sonraki zamanlar içinde söz konusu olmuştur. Bundan sonra mutasavvufların rağbet ettiği prensip ve talimatlar kendi bünyeleri içinde de gelişip çoğalmaya başladı. Zamanla tasavvuf eser ve kaynaklarına her yerde rastlanır oldu.

Bazı tasavvufçuların felsefe ile de çok sıkı bir irtibatları vardı. Felsefeye açıktan ve özel bir ihtimam gösterdikleri herkesce bilinen bir gerçekti. Bu nedenle bazı tasavvufçuların sofilikten çok felsefeciye benzediğini görürüz. Hatta bir kısmı bu yüzden İslâm'a uymayan felsefi akımlara da kapılıp gitmiştir.

Tatbikatta tasavvufun iki dala ayrılarak geliştiğini görürüz:

— Nazari plânda kalan inceleme ve araştırma yönü.

— Ameli, tatbiki öngören, nefisle mücadele, zühd ve takva ile kendini Allah'a itaat yolunda yok etme yönü.

Diğer müslümanlar gibi tasavvufçuların da Kur'ân-ı Kerim tefsiri üzerinde çalışma ve faaliyetleri olmuştur. İslâm kütüphaneleri eskisi ve yenisi ile tasavvuf eserleri ihtiva etmektedir. Onların yaptıkları tefsir ve şerhlerine tasavvuf karekterlerinin hakim olacağı da kolayca kestirilebilecek bir gerçekti. Bunların tefsirlerinde önce nazari olarak tasavvuf düşüncesinin prensip ve eğilimleri sıralanıyor, sonra da bunları teyid edecek mahiyette âyet yorumları yapılmaya çalışılıyordu.

Ameli tasavvufun tefsire etkisini, tasavvuf yolunda nefsini arıtan, nefisle mücadele yolunda ilerleme katedip keşfi açılan sofinin, her hangi bir âyetin tefsirini yapması halinde, nefis arılığı içerisinde elde ettiği melekeler sayesinde alacağı kutsi işaretlerin ışığı altında doğru olarak tefsir yapacaktır» düşüncesinde raslıyoruz. Tasavvufta arifi billah mertebesine erişen bir kimse kalb gücü ile gayb âleminden celb edeceği duyguların ışığı altında âyetlere mana verecektir.

Nazari tasavvufçuların tefsirlerini dikkatle incelersek, onların gerçek ve doğru olan tefsir ilmi sayesinde yapılan tefsirlerin yolundan ayrıldıklarını görürüz. Nazari tasavvufçular umumiyetle Kur'ân-ı Kerim'i kendi düşüncelerini doğrular bir yöne çekmeye çalışmaktadırlar. Halbuki, Kur'ân-ı Kerim'in kendine has bir gaye ve hedefi vardır. Bu gaye ve hedef sofinin nazariye ve hedefleriyle uyuşmayabilir. İşte işin burasında görüşlerine Kur'ân'dan mesnet bulmak zorunda olan sofi, Kur'ân-ı kendi görüşlerini doğrular mahiyette tefsir etmeye çalışacaktır. Kur'ân'ın gön-

deriliş gayesine aykırı ve zararına bile olsa düşünce ve eğilimlerinin esiri olduğu sofiyye inancının prensiplerini Kur'ân âyetlerine yükleyecektir. Bütün bunları yapmasının sebebi inancına revaç sağlamak, nazariyesine Allah kelâmından dayanak sağlamaktır. Tabii ki bu din yönünden bir günah ve Kur'ân âyetlerine muhalefettir.

Görebildiğimiz kadarıyla İbni Arabi bazı Kur'ân âyetlerine «Vahdeti Vücut» düşüncesini yüklemek meylindedir. Yine müşahede ettik ki, Bayezidi Bestami ve Hallaç da aynı düşüncelerle âyetleri tefsir yoluna gitmektedirler. Vahdeti Vücudu şöyle tanımlamaktadırlar: Gerçekte var olan tek bir varlıktır. Bütün âlemler onun görüntüsü veya gölgesidir. Var olan ve varlığı hak olan yalnızca Allah'tır. O'nun dışında her şey evham ve görüntüden ibârettir. Hakiki varlık değillerdir. Onlara, benzetme ve geniş mecaz misalleri dışında varlık sıfatı yakıştırılamaz.

İşte bu görüş idi Hallaç'a «Enel Hak» : (Ben Hakk'ım) dedirten görüş. Bu düşüncenin tesiri ile İbni Arabi de Şöyle söylemiştir: «Yer yüzünde semavi olsun gayri semavi olsun bütün dinler birdir. Çünkü mezahirden bir şeye tapan neye taparsa tapsın tek varlık olan vahdeti vücudun mezahirine taptığı için sonuç olarak yine O'na tapmış olur.»

İbni Arabi'nin, «Fütuhat el-Mekkiyye,» «Nusûs el-Hakk» ve kendi adıyla anılan bir tefsirinde vahdeti vücut felsefesini savunan tefsirler yaptığını görüyoruz.. Meselâ: «Senin rabbin kendisinden başkasına ibadet etmemenizi emretti» mealindeki İsra sûresi 23. âyetinin tefsirini şöyle yapıyor:

«Şekilci âlimler âyette geçen «KADA» kelimesine «emretti» anlamı verirler. Biz ise ona keşif yoluyla «hükmetti» anlamını veririz. Doğru olan da budur.

Çünkü insan Allah'tan başkasına tapamaz. Allah'tan başkasına tapanlar da itiraf ediyorlar ki, insan bu eşyaya sırf kendisini Allah'a yaklaştırsın diye tapar. Varlıklara gerçek ilâhın temsili olarak ona niyabeten tapar. Onların taptıkları herşey ulûhiyete nisbet ettikleri, suretten ibarettir. İşte bunun içindir ki Allâh onların ihtiyaçlarını da karşılıyor. O suretlere tevessül etmelerini de makbul sayıyor. Onların cisimlere ilah demeleri kendilerini, cismi ilaha benzettikleri için nisbet etmekte hataya düşürmüş olsa bile, netice itibariyle o cisimler de vahdetin bir görüntüsü olduğundan makamda hataya düşmemiş olacaklardır.» (Futuhat: cilt: 3, sahife: 117)

Bakara sûresi: «Sizin ilahınız bir tek ilahtır» mealindeki 163. âyetinin tefsirini de şöyle veriyor:

«... Allah bu âyet ile müslümanlara seslenmiştir. Allah'a yakın olmak için Allah'tan başkasına tapanlar, Allah'tan başkasına tapmış olmazlar. Bu âyet ile Allah bize demektedir ki, «Sizin ilâhınızla Allah'a ortak koşmak suretiyle Allah'a yaklaşmak isteyenlerin ilahı birdir.» Yani sanki siz o şirk koşanlarla hiçbir ihtilafa düşmemiş gibisiniz.» (Futuhat: cilt: 4, sahife: 160 ve devamı).

Müzemmil sûresi: «Rabbının adını an ve her şeyi kalbinden çıkarıp sadece ona yönel. O doğunun da batının da Rabbidir...» mealindeki 8 ve 9. âyetlerin tefsirlerini verirken ise şunları yazıyor:

«Rabbını an ki, o sensin, yani kendini bil. Nefsini an ve nefsinde Allah'ı unutma. Nefsinin hakikatını bildikten sonra kemalinde gayret göster... O doğunun da batının da Rabbıdır.» yani, «Seni varlık alemine getirenin varlığı orada doğmaktadır. Batı odurki senin

batmandır. Sen batınca onun nuru da seninle birlikte batacaktır. Senin gizli kalmanla o da gizlenecektir.» (İbni Arabi Tefsiri cilt: 2, sahife: 352)

İbni Arabi felsefecilerden de etkilenmiştir. Ancak onların etkisiyle yaptığı tefsirlerinde yukardakiler kadar hurafelere sapmamıştır. Bu tür tefsirlerinden bir misal verecek olursak: İdris Aleyhisselâm ile ilgili olarak Meryem sûresi: «Biz onu yüce bir makama yükselttik» mealindeki 57. âyetin tefsirinde şunları yazmaktadır:

«En yüce makam benim ruhumun deveran ettiği felekler âlemi makamıdır. O da güneşin feleği makamıdır. İdris Aleyhisselâmın ruhaniyetinin makamı oradadır. Onun makamının üstünde yedi, altında da yedi olmak üzere, kendi makamı ile birlikte onbeş makam vardır...» Bundan sonra güneş feleği ve onun altında ve üstünde olan felekleri anlatıyor. Son olarak ta şöyle diyor: «En yüksek makam da bize aittir. Yani Muhyiddini Arabiye aittir.» Allah Teâlâ'nın buyurduğu gibi: «Siz daha yücesiniz. Allah sizinle beraberdir.» (Füsus'tan. Cilt: 1, sahife: 26)

Rahman sûresi: «İki deniz birlikte salıverildi. Ama aralarında berzah vardır birbirlerine karışmazlar.» mealindeki 19 ve 20. âyetlerin tefsirini şöyle yapmaktadır :

«Denizlerden biri acı ve tuzlu olan maddi gövdedir. İnsanın vücududur. İkincisi de tatlı su gibi olan ruhtur. Her ikisi insan vücudunda karşılaşıyorlar. Fakat aralarında berzah (engel) vardır. Birbirleriyle karşılaşıp kaynaşamazlar. O berzah insandaki hayvani nefistir. Bu nefis ruhun safvet ve letafetiyle uyuşmadığı için onunla karışmıyor. Maddi cismin kesret

ve kesafetiyle uyuşmadığı için onunla da karışması gerekmiyor. Bu iki varlıktan herhangi biri diğerine galebe çalıp ruhu kendi varlığına katamıyor. Ne ruh cismi tamamen kötülüklerden arıtarak cennetlik yapabiliyor. Ne de beden ruhu alıp cisimleştirerek onu maddeleştirebiliyor. Yarattıklarını istediği minval üzere tutmaya kadir olan Allah ne yücedir. (İbni Arabi Tefsiri cilt: 2, sahife: 280)

Şüphesiz İbni Arabi'nin Vahdeti Vücut felsefesi etkisiyle yaptığı bu tefsirler, hiçbir zaman kabul görmeyecektir. Çünkü bunlar dini esaslarla uyuşmamaktadır.

Felsefi düşünce ve felsefecilerin tesiri altında yapılan tefsirleri de kabul görmeyecektir. Binaenaleyh madde ve madde ötesi felsefi düşüncelerin doğrulanması için yapılan tefsirler, Kur'ân'la bağdaşmamaktadır. Allah'ın Kur'an göndermedeki irade ve maksadı dışında gaye ve düşüncelere hizmet etsin diye yapılan tefsirler hiç şüphesiz batıldır.

Sofiyyenin nazari yönü için söylenebilecek gerçek, bundan ibarettir.

Gelelim sofiyyenin ameli yanı, feyiz ve işaretlerle hareket eden fiiliyatçı yönüne:

Sofiyyenin bu yönüne ait tefsir çalışmalarını araştırdığımızda, bu grubun dayandıkları bütün kaynaklarının Peygamberimizin buyurduğu ileri sürülen «Kur'ân'ın zahiri ve batıni yönü vardır» sözü olduğunu görüyoruz. Bunlardan çoğunun inancına göre resmiyetçi âlimler Kur'ân'ın ancak bir bölümünü, yani zahirini anlıyabilirler. Kur'ân'ın batınını anlıyabilmek için kişinin herşeyden önce kendi nefsini arıtması gerekir. Kalbiyle her an Allah'a bağlı bulunmalıdır.

Bu o dereceye varmalıdır ki, resmiyetçi âlimlerin «ilmelyakin» derecesinde göremediklerini o «aynelyakin» derecesinde görmelidir.»

Biz Peygamberimiz'e atfedilen yukarıdaki hadisin sıhhat derecesini tartışmak istemiyoruz. Biz burada Kur'ân'ın zahirinden ve batınından ne anlaşılması gerektiğini tartışmak isteriz. Zahiri demek, sadece yalın bir bakışla dışardan görülebilenler mi demektir? Batınî demek dışardan görülemiyen sadece bunların görebildiği iç organlar, içerde kalan maddeler mi anlaşılmalıdır?.. Hayır. Kur'ân bütün bu varsayımların dışında ve üstündedir. Yüce Rabbimiz onun hakkında şöyle buyuruyor: «Biz bu Kur'ân-ı anlaşılsın diye kolay kıldık. Düşünen var mı?» (Kamer sûresi: 17) «Size Allah'tan bir nur ve apaçık bir kitap geldi?» (Maide sûresi: 15) «Biz sana açık âyetler gönderdik» (Bakara sûresi: 99)

Bir din kardeşimiz kalkar da bize «Kur'ân'ın zahiri: mücerret arapça bilgisiyle bakıldığı zaman, onun lâfızlarından anlaşılan manalardır. Batını ise, lâfızların ve cümlelerin arkasında gizli, yüce Alah'ın vermeyi murad ettiği hedefidir.» derse bizim ona cevabımız şöyle olacaktır:

Zahiri kaidelerle irtibatlı olarak Kur'ân'a bağlı olmayan hiç bir anlamın Kur'ân'ın anlamı olduğu ileri sürülemez. Kur'ân-ı Kerim'in âyetlerinden birinin zahiri ile irtibatlı olmayan, arap diline hakim olan prensiplerle o âyetten çıkarıldığı ispat edilemiyen bir anlamın binnetice Kur'ân'a ait bir anlam olduğu da ileri sürülemez. Normal dil kaidelerince Kur'ân'dan çıkarıldığı ispat edilemiyen bir mefhumdan isterse faydalı bir sonuç elde edilsin veya edilmesin, Kur'ân manası olmakla bir alakası yoktur. Aksini iddia edenin iddiası batıldır.

Bizim yönümüzden batıni mana vermeye gelince işte burada artık sadece dilbilgisi kurallarıyla yetinmek, o kurallara sıkı sıkıya bağlı kalmak kâfi değildir. Fazladan olarak bu durumda insanın kalbine Allah nurunun da ışık tutması gerekecektir. Bu nur ile insanın basiretinde selim düşünceye bir pencere açılır. Bu şu demektir: «Batıni tefsir Kur'ân lâfızlarının dış görünüşünden çıkarılabilen bir tefsir değildir...» Âlimlerimiz bu batıni tefsirin de doğruluğu için şu aşağıdaki iki esaslı şartın mevcudiyetini aramışlardır:

BİRİNCİSİ : Üzerinde hükme varılan karar zahiri bakımdan o karara varmak için arap lisanında geçerli olan kurallar çiğnenmeden elde edilmelidir.

İKİNCİSİ : O kararın isabetliliği başka bir nassla doğrulanmalıdır. Diğer bir âyetin zahiri anlamı ile çatışmamalıdır.

Birinci Şartın Açıklaması :

Apaçık bir gerçektir ki, Kur'ân arapçadır. O arapça bilinmeden de anlaşılacak olsaydı, onun arapça olduğu âyetlerle vurgulanmazdı. Kur'ân'dan çıkarılacak her anlam doğrudan doğruya Kur'ân'ı ilgilendirir. Kur'ân'ın kendisiyle değil, lâfzıyla yahut manasıyla ilgilidir, şeklinde bir iddia doğru olamaz. Bunun dışında kalan ihtimallerde ise zaten Kur'ân'la bir bağlantı yapılamaz. Açıkçası doğrudan doğruya dil kaidelerine riayetle varılabilen sonuçlar, dil kurallarından feragat ederek elde edilen neticelerden daha sıhhatlidir. Bunun aksi şöyle bir düşünce ile de reddedilebilir. Kur'ân'ın açıkça anlaşılan manalarına itibar etmiyecek ve her zaman bir de batıni mana arıya-

cak olursak, Kur'ân'ın zahiri manasına güvenerek anlam veren hiçbir kimse Kur'ân'a eksik anlam verdiğinden dolayı hiçbir zaman günah işlemiş olmaktan kendini kurtaramıyacaktı.

İkinci Şartın Açıklaması,

Tesbit edilen mananın başka bir yerde doğruluğunun şahidi yoksa veya var da muarız bir iddia varsa artık bu mana Kur'ân-ı Kerim'in manası olmak bakımından bir gerçeğin ifadesi değil, sadece bir iddia olarak kalır. Âlimlerin üzerinde ittifakla birleştikleri bir görüşe göre ise, mücerret bir iddia delil yönünden makbul bir netice vermez.

Bunları sofiyyenin yaptıkları tefsirlere tatbik edecek olursak, onların yaptıkları tefsirlerden bir çoğunun tefsir tekniği yönünden istenen şartlara uyduğunu, ancak diğer bir kısmının ise gerekli şartları ihtiva etmediğinden batıl tefsirlerden sayılması gerektiği görülür.

Batınî tefsirler cümlesinden olarak doğruluğuna katıldığımız sahih ve makbul tefsirlere örnek olarak «Sehl el-Testeri» nin tefsirini gösterebiliriz. Sehl el - Testeri, Bakara sûresi 22. âyetinden: «Bile bile Allaha benzerler nisbet etmeyin...» kısmının tefsirini yaparken şunları söylüyor: «Allahu Teâlâ'ya maddi şeylerden zıd olan şeyleri O'na benzetmeyin. Bu zıd şeylerin en büyüğü de «nefs-i emmare»dir Bu nefis arzu ettiği şeylere, Allah'ın yasak ettiği şeylere meyleder ve pervasızca yasak ameller işler. (Kur'ân-ı Azim Tefsiri, Testeri, Sahife: 14)

Sehl el - Testeri'nin tefsirinden anlaşılıyorki, Allaha nisbet edilmesi yasak umumi şeylerden biri de

nefs-i emmaredir. Bunu biraz açacak olursak, Allaha benzerler nisbet etmeme emrinden maksat, Allaha, putlardan, şeytandan, nefisten... v.b. bir şeyler benzetmeyin...

Zahiri manada işin mahiyeti bu. Çünkü Allah'a benzer edinme yasağı umumidir. Allah'tan başka ibadet edilen her şey Allah'a benzetilmiş olduğundan buraya girer. Bunun bir put olmasında veya olmamasında bir fark yoktur. Gerçi bunlardan hiç biri nefsi mabud edinmiş de değildir. Onların haşa Allah'tan başka birini mabud edindikleri de görülmüş değildir. Buna rağmen bu tefsir, tefsir tekniği açısından doğrudur. En azından yanlış değildir. Buna batıl tefsirdir, diyemeyiz. Bunu şu şekilde açıklayabiliriz:

Kur'ân-ı Kerim'e bakan bir kimse bir âyet için perişan bir manaya ulaşabilir. Âyeti iniş maksadından başka yönde kullanabilir. Bu tefsir şeklinde ya âyetin maksadına girilmiş olur veya ona yaklaşılmış olur. Sehl el - Testeri de yukardaki tefsiri ile âyetin tefsirinin içine girebildiğini iddia etmiyor. Üstelik umumi şer'i anlayışa muhalif olarak da bu işi yapıyor. Buradaki muhalefetten maksat muhalefetin muhalefini yaptığı şeklinde zuhur ediyor. Bu tefsirinde ileri sürdüğü nefsi emmare bizatihi zıd (muhalif) değil. Çünkü nefis kendi sahibinin yapacağı işlerin zıd olmasına aldırmıyor. Ona kendi heva ve hevesleri doğrultusunda hareket etmesini emrediyor. Halbuki tapınmaya mahsus dikili taşlar, amelleri itibarıyla değil, sırf dikilmeleri itibariyle bu zıdlık ve muhalefet meydana gelmiş oluyor. Muhalifin muhalifi «zıd'ın zıddı»ndan kastedilen de budur. Bu itibarla Sehl el - Testerinin tefsirine diyecek bir şey yoktur. Hele şu iki yönüyle onun âyeti tefsir şekline diyecek bir şey bulunamaz: BİRİ : nefsi emmareyi de Allah'a ben-

zetilmesi yasaklanan zıdlar arasında sayması. İKİNCİSİ: Hitap her ne kadar müşriklere karşı ise de bunun müslümanlara da teşmil edilebileceği hususu. Onun tefsirinin en az bu iki yönü ile doğruluğunu şöylece açıp açıklamak ta mümkündür:

Birinci şıkkın doğruluğuna: Tövbe sûresi: «Onlar hahamlarını papazlarını, Meryem oğlu İsa Mesihi Allah'tan başka rabler edindiler...» mealindeki 31. âyet gösterilebilir. Açıktır ki onlar bunları Rabler edinirken onlara ibadet etmemişlerdir. Ancak onların emrettiklerini emir, nehyettiklerini nehiy bilmişlerdir. Onlar bunlara neyi haram görmüşse onu haram bilmişler, Onların mubah saydıkları şeyleri de helâl saymışlardır. Gözlerinden kaçan gerçek: helâli helâl, haramı haram kılma yetkisinin yalnızca Allah (C.C.)'a ait olduğu hususudur. Âyeti Celile'de ihtar olunan, «Onlar, hahamlarını, papazlarını ve Meryem oğlu İsa'yı İlahlar edindiler?..» hükmü kendi nefsinin heva ve heveslerinin esiri olan kimselere «nefsinin kulu olmuş» demenin aynısıdır.

İkinci şıkkın doğruluğu: Hz. Ömer (R.A)'ın dünya meşguliyetinde ileri giden müminlere: «Şu âyet sizi nereye götürüyor: **«Kâfirler cehennem ateşine arzedildiği gün, onlara şöyle denilecektir: «Sizler dünya hayatında bütün güzel şeylerinizi harcayıp bitirdiniz, onlarla zevk ve sefa içinde yaşadınız...»** (Ahkâf sûresi: 20) şeklindeki sorusundan çıkarılmaktadır. Hz. Ömer (R.A.) kendisini dahi bu hitabın karşısında görmekte idi. Hz. Ömer'in bu âyetle ilgili bir görüşü vardır ki, âyet bu görüş ve itibarla ilgili olarak nazil olmamıştır. Ömer (R.A.) Âyetin kendi görüş ve itibarını, açıp genişleterek, müminlerin dünya safahatına dalıp âhiret lütuf ve nimetlerinden mahrum bırakılmalarına engel olacak şekilde uygulamıştır: Madem ki

Hazreti Ömer müşriklere hitaben gönderilen âyette müminler için de bir uyarı ve tehdit unsuru görebilmektedir ve bu caizdir. Öyleyse Sehl el-Testeri'nin Allah'a benzetilmesi yasak edilen put şeklinde kurulan bizatihi Allah'a zıd olan şeyler arasında, sadece varlığı itibariyle zıdlık teşkil etmeyen âsiyâne davranışları ile bilinen nefsi emmarenin de dahil etmesine ses çıkaramayız.

Sehl el - Testeri'nin bu cümleden olarak yaptığı tefsirleri —ki sofiyyenin buna benzer pek çok tefsirleri vardır— tenkid etmek için sahih ve güvenilir delil bulamayız. Bu kısım tefsirlerin sahih ve makbul tefsirler olduğuna diyeceğimiz yoktur. Ancak :

Sofiyyenin yukarda da işaret olunduğu gibi zahiri ve şekille ilgili tefsirleri de vardır. Bunlardan öyle bazı tefsirlere rastlıyoruz ki, hayret etmemek mümkün değil? İnsan, Kur'ân işaretlerine yüklenen manalara bir ilgi bulabilmek için zorlanıyor. Bunlara doğru ve makbul tefsir gözüyle bakmak bir aklı selim için imkânsız. Onların doğruluğuna yol bulunamıyor.

Ebu Abdurrahman el-Silmi'nin tefsiri bunlardandır. Bakara sûresinin başındaki «Elif - Lâm - Mîm» sure başı harflerini şöyle açıklıyor: Elif: vahdaniyet elifidir. Lâm: lütuf lâmıdır. Mîm: melikin mimidir. Manası: Alaka ve garazları kesmek suretiyle kim beni bulursa ben ona lütfederim... Ve onu kölelik uşaklığından melei-l'âlâ'ya yükseltirim. O ise malikil mülke kavuşmaktır. Mülkten birşeylerle meşguliyet değildir.. Dendi ki, «Elîf - Lâm - Mîm», elif demek sırrını sakla, Lâm : bütün azayı bedenini ibâdetime tahsis et. Mîm: şeklini ve maddi vasıflarını mahvederek benimle birlik ol. Seni, bana yakın olmak, beni müşahede etmek ve bana yaraşır bir insan olmanın zinetleri ile zinetlendireyim...» (Hakaik el - Tefsir, El - Selmi, s. 9)

Doğrusu Abdurrahman el - Selmi'den zikredilen tefsirin bu türlüsü oldukça müşkilâtlı bir tefsirdir. Bu müşkilâtlı tefsirlerin en tehlikeli ve ağır olanı da, bunlardan bazılarının, bu harflerin esas ilmin ta kendisi, dünya ve ahiret ilimlerinin yegane kaynağı, gaybın gizli sırlarının bir remzi olduğu iddiasıdır. Bütün bunlar Kur'ân'a yöneltilen bazı iddialardır. Bunların bütün bu iddialarında tatminkâr bir delile dayanmış olabileceklerini kabul etmiyoruz. Bu konuda bütün söyleyeceklerimiz şunlardan ibarettir: Bunların gaybın perdesinin aralanması ve bilgisinin edinilmesi vesilesi olduğu tümüyle yanlıştır. Bunlar kuru keşif ve mütalaa iddialarıdır. Sırf keşif ve mütalaanın da kesin şer'î delil olduğu söylenemez.

İşin entresan yönü, insanlardan bir kısmı tasavvufa yönelirler. Fakat tasavvufa ehil değildirler. Bu gibiler zahiren itaatkâr ve olgun görünürler. Yalancı sofiliğe ve sun'î olgunluğa kendilerini kaptırırlar. İşte bu gibi kimselerin de —büyük cehaletlerine rağmen— tefsir yaptıklarını görüyoruz. Bunların tefsirlerini ne akıl kabul eder ne din tasdik eder. Kur'ân ahkâmının ise buna asla tahammülü yoktur.

Bu sonuncuların tefsirine misâl:

Süyûti bu cahil mutasavvıfların tefsirlerinden naklen şunları yazıyor. Kur'ân-ı Kerim Bakara suresindeki 255. âyetde: «men za llezî yeşfeü indehu illâ bi iznihi». «men zelle» : zilletden nefse işaret için. «yeşüffü»: şifa bulur. (1) (Yani kelimelerin heceleri

(1) Söyle demek oluyor: Kim nefsini zillete düşürürse şifa bulur. Âyeti celilenin bu kısmının doğru meâli şöyle olmak gerekir: «Kimmiş o Allah'ın izni olmadıkça şefaât edebilecek olan.»

bir birine karıştırılarak başka sonuçlara varılıyor.

Ankebut sûresi 69. âyetinin tefsiri ile ilgili olarak da onlardan birinin tefsirinden şunları naklediyor: «**İnnellaha le maal muhsinin:** Allah muhsin kullar ile beraberdir.» Âyette geçen «maa» kelimesinin önündeki bir harf ve örnek olan «le» harfini kelimenin aslından zannederek, ikisini birleştirip «lemaa» şeklinde okumuşlardır. Ayrı ayrı manalar: Le: muhakkak, maa: beraber iken, Lemaa şekline dönüşünce yepyeni bir kelime meydana çıkmış ve anlamı da aydınlattı olmuştur. Bu takdirde âyetin meali: Allah muhsin kullarını aydınlattı, olacaktır.

Şüphe yok ki bu ve benzeri tefsir şekilleri doğru ve güvenilir tefsir usulüne aykırıdır. Bunlar Kur'ân kelimelerini yerlerinde tahrif etmektedirler. Bu ise bile bile veya bilmiyerek Allah'a yalan atmak olur.

KUR'ÂN- KERİM'İN HER TÜRLÜ İLMİ CÜMLETEN VE TAFSİLATLI OLARAK İHTİVA ETTİĞİ İDDİASINDA OLANLARIN TEFSİRLERİ

Geçmişte ve günümüzde Kur'ân-ı Kerim'in dini ilimler yanında diğer bütün ilimleri teferruatıyla ihtiva ettiği iddiasında olan âlimler görülmüştür. Bunun neticesi olarak da ilmi deyimleri Kur'ân ibareleri arasına sokmuşlardır. Her türlü astronomik bilgi ve keşfine karşılık Kur'ân ibareleri arasında bir benzerlik kurmaya gayret sarfetmişlerdir. Yine kıyâmete kadar icad edilecek her yeni buluşun Kur'ân-ı Kerim'de mevcut olduğu ve ondan bunun çıkarılabileceği görüşü yaygındır.

Bizce bu düşünceyi ileri atan ve savunanların en eskisi İmamı Gazalî (rahimehullah) dır. Bu düşüncenin revaç bulması onun gayret ve desteğiyle olmuştur. Bu yolu savunanların en önde geleni de bu yolu savunanların en mühimmi de odur.

Gazalî'nin «İhyâ»sına gözattığımız zaman görürüz ki, âdap bablarından dördüncüsünü Kur'ân'ın okunması, anlaşılması ve tefsiri konularına ayırmıştır. Mevzuu nakle dayanmaksızın aklen işlemektedir. Bazı âlimlere atıflar da yapmaktadır: «Kur'ân-ı Kerim yetmişyedi bin ikiyüz ilim ihtiva etmektedir. Her ilmin bir zahiri bir de batını olduğu, gibi başlangıcı ve sonu da olduğundan bu sayının ayrıca dörde kat-

lanması da gerekir.» diyor ve İbni Mesud'dan şu hadisi rivayet ediyor: «Geçmişlerin ve geleceklerin ilmini arayan Kur'ân-ı düşünsün.» Ve şunları yazıyor: «Kur'ân'ın anlaşılmasında müşkilât çıkmasının sebebi, Kur'ân-ı Kerim'de onu inceleyenlerin kolayca anlıyabilecekleri âyetler yanında sadece ehlinin anlıyabileceği rumuz ve işaretlerin de varlığı ve bunların tefsiri meselesidir.

Gazalî Cevahirül Kur'ân adlı eserinin 4. faslını dini ilimlerin şubelerine ayrılmasına tahsis ediyor ve bu ilimlerden her birinin Kur'ân'ı Kerim ile olan irtibatını gösteriyor. Aynı kitabın beşinci faslını da diğer çeşit ilimlere ayırıyor ve onlarında Kur'ân ile olan irtibatlarını ispatlıyor... Sonra bir çok ilim çeşidi belirtiyor ve Kur'ân âyetlerinden dayanaklarını veriyor. Bu âyetlerin o sayılan ilimleri ihtiva ettiğini gösteriyor. Nihayet bahsine şu sözlerle son veriyor: «Kur'ân-ı eline al. İçindeki harikuladelikleri düşün. Onda geçmişlerin ve geleceklerin hepsinin ilminin toplanmış olduğunu göreceksin.

Kur'ân-ı Kerim tefsirler silsilesini inceleyecek olursak bu akımın (İlmi Tefsir Akımı) mazisinin Abbası devri gelişmiş ilmi devresine kadar uzandığını görürüz. Bu hareket, yeni keşiflerle Kur'ân arasında mutabakat sağlamak için yapılan birtakım muhaveleler sonucu doğmuştur. Sonra bu fikir İmam-ı Gazalî'nin dilinde derlendi toplandı. Onun teşviki ve desteğiyle kuvvet buldu. Sonrada doğup büyüyen bu fikir ilk önceleri Fahri Razî (Allah ondan razı olsun) tarafından tefsir sahasında tatbikat sahasına aktarıldı. Sonra da Kur'ân-ı Kerim'den ilmi hakikatları çıkaran, ondaki ilmi gerçekleri mevzu edinen kitaplar makaleler yazılır oldu... En son olarak ta günümüz âlim

ve aydınlarının bu düşüncenin ışığı altında sayısız kitapları ve büyük geniş tefsirleri yazıldı.

Buna karşılık bu düşünce eski ve yeni diğer bir gurup islâm âlimleri tarafından geçmişte ve günümüzde tenkit edildi. Bu tenkitçilerin en eskisi ve başta geleni Şatıbî (ALLAH ondan razı olsun) dir. Şatıbî bunlara muarız çıkanların en barizlerindendir. El Muvafakat adlı eserinde şunları yazıyor. «... İnsanlardan bir çok kimse Kur'ân üzerinde iddiada haddi aşmıştır. Geçmişle ve sonra gelenler için akla gelen her ilmi ona (Kur'ân'a) izafe etmektedirler.» Yine diyor ki: «... Muhakkak ki sahabe, tabiin ve onlardan sonra gelenlerden selefi salihin Kur'ân ve ilimleri ve onun içindekiler hakkında çok daha bilgili idiler. Bize onlardan hiç birinin bu iddia konusu ile ilgili bir şey söylediği ulaşmadı...» Eğer onlarda bu konu ile ilgili bir görüş veya fikir mevcut olsaydı bu meselenin aslı ile ilgili olarak bize herhangi bir bilgi ulaşırdı. Böyle bir şey olmadı. Bu da delildirki onlarda böyle bir fikir mevcut değildi. Aynı zamanda delildir ki, bunların başçektiği bu konular Kur'ân'ın maksatlarından değildir. Bunlar Kur'ân'ın gönderiliş maksadına aykırıdır...»

Şatıbî bu şekilde kendi ilmi mesleğini muhaliflerinin görüşlerini ilmi ve açık bir şekilde çürüterek savunmuştur. Kanaatimizce Şatıbî haklıdır. Mezhebini savunmak için ileri sürdüğü deliller kuvvetlidir. Şüphe ve tereddüde meydan bırakmamaktadır. Serdettiği deliller karşısında şüpheler silinmektedir. Muarızlarına verdiği cevaplar tatminkârdır. Onun Muvafakat adlı eserini okuyan her insaf sahibi muhakkakki, Şatıbi haklıdır demekten kendini alamaz.

Bu ilmi tefsir akımının taraftarları zihnine musallat olan mubalağanın ölçüsünü anlamak, bunların Kur'-

ân-ı, kendi doğru - düzgün yolundan çıkarıp munharif ve çürük yola götürdüklerine vakıf olmak için bir takım misaller vermek istersek, önce öncekilerin eserlerinden bazı misaller sonra da sonra gelenlerin eserlerinden bazı misaller vermemiz bizim için iyi olur. Böylece bunlardan hem eskilerin hem de yenilerin aynı doğrultu üzerinde olduklarını görürüz. Görürüz ki, onların eskileri ile yenileri arasında fark yoktur.

Öncekilerin tefsirlerinden Örnekler :

Bu grubun öncekilerinden birinden Celâl el Suyûtî'nin zikrettiğine göre, demektedirki, Geometri bilimi Kur'ân-ı Kerimde mevcuttur. Kur'ân-ı Kerim Murselât sûresi 30. âyet mealen şöyledir: «Haydi (cehennemin dumanının) üç kola ayrılan gölgesine gidin. Gölgelendirici de değildir.» Burada bir geometri Kuralı vardır. O da üçgenin gölgesinin olmadığı esasıdır.

Yine Celâl el Suyûti'nin Ebi -l, Fadl el Mursi'den naklen zikrettiğine göre Cebir ve takvim bilimlerinden her ikisi de süre başı harflerden alınmıştır. Denmektedir ki: Muhakkak bunlarda senelerin süresi, milletlerin ömrü, geçmişi geleceği, tarihin devir ve zamanlarının hesabı vardır.

Yine Suyûtî'nin istinbat ettiğine göre, Nebi (S.A.V.)'in altmışüç yıllık ömrü Münafikûn sûresi 1. âyetten anlaşılmaktadır. Bu âyet Kur'ân-ı Kerimde 63. sûrenin başında zikredilmiştir. Ayet: «Allah bir kimsenin eceli gelince onun ecelini tehir etmez» ecelle ilgilidir. Sûreyi Tegabun sûresi takip etmektedir. Üzüntü keder anlamlarına gelir. Onun (S.A.V.) kaybedilmesiyle âlemlerin üzüntüye gark oloacağına işarettir.

Sonrakilerin tefsirlerinden örnekler:

Merhum Seyyid Abdurrahman el Kevakibi «Tabaiul İstibdad ve Musariul İsti'bad» adlı eserinde şunları söylüyor: «Şüphesiz ilim alanında son zamanlarda muhtelif keşifler gerçekleştirilmiştir. Bu yeni keşifler bulucuları umumiyetle Amerikalı ve Avrupalılar için şeref ve övünç kaynağı olmuştur. Kur'ân-ı inceleyen bir kimse bunların buldukları hakikatlardan birçoğunun onda açıklandığını veya işaret edildiğini görür. Bunların şimdiye kadar keşfedilip ondört asırdan beri Kur'ân'dan çıkarılamamış olmasının sebebi bunlardan herbirinin yeri ve zamanı geldikçe Kur'ân-ı Kerimin mucizeliği anlaşılsın diyedir. Böylece şahid olunsun ki Kur'ân kendisinden başka gaybı bilmiyen Rabbulâlemin tarafından gönderilmedir. Onlar keşfetmişlerdir ki, mukevvenatın ilk maddesi esîr (âlemi dolduran havasal madde)'dir. Kur'ân-ı Kerim buyurmaktadırki, : «Sonra Allah'ın iradesi duman halindeki semaya yöneldi. Semaya ve yere: «İsteyerek veya istemiyerek gelin» dedi. Onlar da: «İsteyerek geldik» dediler. Sonra Allah yedi semayı iki günde yarattı...» (Fussilet sûresi: 11 - 12)

... Keşfetmişler ve demişlerdirki, kimyevi hatta manevi değişiklerin hepsi bir miktar ile olur. Kur'ân da ondört asırdan beri buna sahiptir. «O'nun katında her şey bir miktar üzeredir.» (Ra'd sûresi: 8)

... Gölgeyi sabitleştirmeyi, yani güneşten yararlanarak resim çekmeyi keşfetmişlerdir. Kur'ân'da buyurulmaktadır ki: «Rabbı'nın gölgeyi nasıl uzatıp yaydığını görmez misin? Eğer isteseydi onu durdurup sabitleştirirdi.» (Furkan sûresi: 45)

Ve benzeri misaller devam ediyor.

Yine bu sonrakilerin tefsirlerine misal olarak merhum Abdülaziz İsmail'in «İslâm ve Modern Tıp» adlı eserinde muhtelif misaller görebiliyoruz. Bakara sûresi 22. âyet, «... gökten su indirip onunla size rızık olarak mahsuller çıkaran odur...» inin tefsirini yaparken şunları yazıyor: «... Bu âyet üzerinde iyice düşünülürse anlaşılırki, et, süt ve balık cinsi maddeler beslenme yönünden, baklagiller, buğday ve mercimekten daha üstündür. Bu üstünlük vücudun günlük ihtiyacı olan ve hergün alınması zaruri protein miktarı yönünden değildir. Çünkü bu değer üstünlüğü bakımından bir önem ifade etmez.» Sonra bazı besin maddelerinin protein değerleri bakımından karşılaştırmalarını yapıyor. Ve diyorki; «Son günlerde İngiltere'de müteşekkil bir ilmi araştırma heyetinin açıklamasına göre, besinlerin protein değerleri muhtelif nevilerine ayrılmaktadır. Göstermişlerdir ki, etlerin protein değeri, süte ve baklaya nisbetle daha yüksektir. Muhtelif maddelerin besin değerleri aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

Et: 104, İnek sütü: 100, Pirinç: 88, Patates: 79, Bakla: 70, Un: 40 Mısır: 30.

Bunun sonunda şunları söylüyor: «Kur'ân-ı Kerimin özlü olarak bildirdiği bu hakikatler sonsenelere kadar bilinememiştir.

Merhum Şeyh Tatavi Cevheri —ki bu konuda tanıdıklarımızın en tarafgiri ve taassupla bu konunun savunucusudur.— «El Cevahir fi Tefsir el Kur'nil Kerim» adlı eserinde bu misâl tefsirler yapmıştır: «O zaman siz şöyle demiştiniz: «Ey Musa bir çeşit yemeğe dayanamıyacağız. Rabbine dua et de bize yerin

bitirdiği sebze, hıyar, sarmısak, mercimek ve soğandan versin. «Musa da: «İyi olanı daha basit olan birşey ile mi değiştirmek istiyorsunuz?...» (Bakara sûresi 61. âyetten) Bu âyetin gösterdiği tıbbi gerçekleri sonra da modern tıbbın ispatladığı görüşleri sıralıyor. Avrupa tabiplerinin çalışma usullerini yazıyor. Ve diyor ki: «Bütün bu usuller Kur'ân'ın asırlar öncesinden yönünü gösterdiği usuller değil midir?..» «İyi olanı daha basit olan ile mi değişirsiniz» fermanı bunun işareti değil midir? Sanki şöyle diyor: «Kedersiz ve dayanışmalı bir göçebe hayatı... ki hafif ve basit yemek, onları hastalık ve hazımsızlık takip etmez; Temiz berrak havalı serbest hayat, etli yemekli şaki şehir hayatından daha üstündür. İnsan çeşit çeşit yemekler yese bile, zillet içerisinde, emir altında, komşuların kıskanç ve tamahları, patronların başa kalkmaları bir gün onun hayatını zehir eder ve ansızın alıp götürür de haberi bile olmaz. İşte böyle tefsir edilir bu âyetler, işte böyle anlamalıdır müslümanlar. Allah kitabını...» (Cilt: 1, Sahife: 66 - 67).

Meselâ: Bakara sûresi 67. âyet ve devamı âyetlerin tefsirini yaparken önce o âyetlerde gizli acaip ve garaib hadiseleri uzun uzun anlatıyor, peşinden de ruhların çağrılması ile ilgili her ne duyulmuş ve yazılmış ise hepsini oraya alıyor. Diyorki: «... Ruhları çağırma işte bu âyetten çıkarılmıştır. Son zamanlarda önce Amerika'da sonrada Avrupa'da keşfedilinceye kadar bu âyet müslümanlarca biliniyor ve okunuyordu...» Sonra bu ilmin ortaya çıkış şeklini uzun uzadıya anlatıyor. Nihayet şöyle diyor: «Şu elimizdeki sûrede, 1 — Azizin hayatı, ölü ve yeniden diriltilmesi ve eşeğinin durumu, 2 — İbrahim Aleyhisselâm ve kuşların diriltilmesi, 3 — Taundan kaçarak ülkelerini terkedip ölen ve sonra Allah tarafından yeniden di-

riltilen kavim gibi üç meselenin anlatılmasının sebebi; bu üç mesele anlatılmamış olsaydı ruhçağırma meselesini anlayamıyacağımızı Allahın bildiği içindir. Sanki şöyle demek istemektedir: «Beniisrail konusunda bu surede geçen ölülerin diriltilmesi meselesini okuduğunuz zaman sakın ümitsizliğe düşmeyiniz. Ben onları zikretmeye ruhları çağırma meselesinden sonra başladım. Malüm olan vech üzere onları siz de çağırınız. Eğer bilmiyor iseniz bilmediklerinizi zikir ehline sorunuz. Ancak ruhları çağıracak olan kimsenin El - Aziz, İbrahim ve Musa (A.S.) mesabesinde kalbi temiz duru ve berrak olmalıdır. Bu üçü şahsiyetlerini çok yükseltmişlerdir. Ben sizin Nebinize bu konuda uymasını emrettim. Onlar da hidayet konusunda O'na uyacaklardır. (Cilt: 1, Sahife: 66 - 67)

Bu gibi tefsirlerle Kur'ân'ın hedefinden sapıldığında, Kur'ân'ın maksadına ters düşüldüğünde hiç şüphem yoktur. Kur'ân Hz. Muhammede tıp ansiklopedisi kaynağı, astronomi kuralları, mühendislik nazariyeleri, kimya kanunları olsun diye, ruh âlemlerini anlatsın onların çağrılma biçimlerini öğretsin diye gönderilmemiştir... Hayır. Aksine o bir hidayet kitabıdır. Onunla Allah insanları zulmetten nura çıkarır. Allah (C.C.) O'nun hakkında: «Onun dışında hiç bir şey bırakmadık» derken, onun bütün ilimleri toplu ve detaylı olarak ihtiva ettiğini kastetmemiştir. Muhakkak O kastetmiştirki, insanı cesed ve ruh yönünden kemale ulaştıracak, Allah'ın vahdaniyetini bilme ve ibâdetine sarılma konusunda gerekli bilgilerin hepsini ihtiva etmektedir. Ancak ilmi bilgi ve kariyer sahibi kimselerin de yeri ve zamanı geldikçe Kur'ân'a bakmaları halinde onların anlayışlarına hitap edecek bir şekilde ilme açık kapı bırakılmıştır.

Eğer ilmi tefsir sahibi ve bu akımın savunucuları, bu iddialarında Kur'ân-ı Kerim'in feza ve keşifleri ile ilgili olarak ihtiva ettiği gerçeklere istinat ediyorlarsa, Allah'ın semavat kitabının da okunması gerektiği Allah'ın kulları semaya bakmaya, kendi nefislerine bakmaya çağırdığı oradaki harikulade ibretlerden ders alınması zarureti gerçeğine dayanıyorlarsa, Kur'ân'da öncekilerin ve sonrakilerin ilminin bulunduğu hakikatının nassla sabit olduğu gerçeğinden hareketle görüşlerini savunuyorlarsa yine de hata etmişlerdir. Çünkü Kur'ân'ın semavi hakikatlar ihtiva etmesi, semavatın, yerin ve kendi nefislerimize dikkat çekmesi insanların ibret nazarlarının ve vicdanı terbiyelerinin yükseltilmesi içindir. Ancak o zaman işte bu yüksek ibret nazarı ve berrak temiz vicdan sayesinde insan halıkının kudret ve vahdaniyetini anlıyabilir... Hayır. Bütün bunlar oradaki ilmi kural ve kanunların inceliklerinin anlaşılması için değil, Allah'ın kudret ve vahdaniyetini bir yandan nefis ve vicdanlarında yükseltmek, öbür yandan, kalbi O'nun yüceliğine doyurmak içindir. Yukarda söylediğimiz gibi Kur'ân ne tıp kitabıdır, ne felsefe ve ne de hendese.

İyice bilinmelidirki, Kur'ân insanı, insanî, içtimaî, saadetli iki hayat, nefsin terbiyesi, gerçek ve mutlak varlık olan bir Allah'a kulun yönelmesi gibi zaruri sonuçlara ulaştırıp ulaştırmıyacağı şüpheli bu keşif ve buluşların vereceği şereften mustağnidir. Onları ihtiva etme ve anlatmış olma şerefine ihtiyacı yoktur. Yine bu Kur'ân'ın tefsirinde ilmi akıma kendini kaptırmış olanlar bilmelidirlerki, Kur'ân'ın en büyük ve ebedi mucize olduğunu her türlü ilmi atılımlarla bağdaştığını ortaya koymak için böyle bir tutum içine girmemeleri hem kendileri hem de dinleri için daha hayırlı olacaktır. Onlar isterlerki, Kur'ân hiç bir ilmi

gerçek (!) ile çatışmasın. Kur'ân da istiyorki, —veya ilan ediyorki— hiçbir ilmi gerçek Kur'ân'a aykırı düşemez. Yeterki doğru bir esasa dayansın. Doğruluğun ölçüsü birbirini çürüten günlük keşifler değil Âlemleri yaratan Allah'ın kitabı Kur'ân-ı Kerim'dir.

DİNDE YENİLİK TARAFTARI BAZI REFORMCULARIN TEFSİRLERİ

İslâm uzun bir geçmişten beri kendisine hileli yollarla saldırmak istiyenlerin tuzaklarına maruz kalmıştır. İslâm içinde yaşadığımız günlerde de gizli ve açık düşmanlarının hile ve desiselerine maruz kalmaktadır. Bunlar ellerinden gelebilecek her türlü hile vesilesini islama uygulamakta ellerinden geleni ardlarına bırakmamışlardır. İşte bunların bu yıkıcı emellerine ulaşmak için başvurmayı en önemli saydıkları bu hilelerden en başta geleni, Kur'ân-ı tevil yoluyla onun hakiki hidayet yolundan saptırmak, hatta bu kadarla da yetinmeyip kendi nefislerinin kendilerine üflediği bu heva ve heves yoluna Kur'an-ı Kerimden —O'nun tahrifi ve tahribi pahasına bile olsa— deliller bulmak, böylece kendi körleşmiş vicdanlarını da rahatlatmak istemek olmuştur.

İslâm namına bu gibilerle geçmişte karşılaşıldı. El'an da karşılaşılmaktadır. Günümüzde bu maksatla Kur'ân-ı tevil eden öyle bazıları türedi ki, bunların tevilleri tevile de benzemez. Bu yeniler artık bazı yanlış bile olsa tevil kurallarına bile gerek duymadan doğrudan doğruya Kur'ân'ı kendi nefsani arzularına âlet ediyor, günlük ihtiyaçlarına göre tefsir türetiyorlar. Allah'ın kitabının tefsirine yanlış fikirler sokup, batıl iddialar karıştırıyorlar. Ne yazık ki, buna büyük halk

çoğunluğu kanıyor. Tabii Allah'ın özellikle dinini ve aklını koruma lütfunda bulunduğu sayıca az bir kısım kimseler bunlardan müstesna. Onlar bu cüretkârane işlenen cinayet karşısında üzülüyor, şiddetle karşı koyuyorlar.

Bu neferleri, Kur'ân-ı Kerim tefsirinde yıkıcı bu hareketlerine iten muhtelif etkenler vardır. Bunlardan kimine göre Kitabullahı bazı tavizlerle tahrif pahasına bile olsa, O'nu ilim sahasına çıkarmak O'nu şöhrete kavuşturmak! gerekmektedir. Bu inançla Kur'ân-ı Kerimi ele alıyor ve O'nu kendi yerleşmiş tefsir kaidelerine ve dinin umumi prensiplerine bile aykırı düşecek şekilde tevil ediyor.

Bunlardan diğer bir kısmı, ilimden az çok nasip almış fakat alim seviyesine yükselememiş kimselerdir. Kendilerini allame sananlar, ilimde en yüksek mertebede görenlerdir. Lügât ilmindeki bilgisizliğine Şer'i ilimlerdeki yetersizliğine rağmen, Kur'ân-ı Kerim'e her türlü ilmi tefsir kurallarından ve usullerinden bağımsız olarak yalın gözle bakmışlardır.

Bu neferlerin tefsirlerinden hurafe ve tahribat sayılabilecek nice misaller bulabiliriz.

Bunlardan din dışı düşüncesini yürütmek için, dini hükümleri ve hadleri hiçe sayan bir davranışla teviller yapanlar var... Had âyetlerini öyle tevil etmişlerdir ki, tevile de benzemez. Had âyetlerindeki emirlere, emir değil tavsiye ve mubah kabilinden bakmışlardır. Gûya buradaki cezalar isteğe bağlıdır. Hükmü elinde tutan şahıs isterse bunları tatbik eder, istemezse tatbik etmez. Bu onun tamamen insiyatifine bırakılmıştır.

Bu gibi tefsirlere bir örnek olarak Şeyh Ebi Zeyd el-Demenhuri'nin «El Hidaye ve'l-İrfan fi tefsir el-Kur'ân bil Kur'ân» adlı eserini gösterebiliriz. Bu kitap ilmi

sahada büyük bir infiale yol açmıştı. Mısır'da Ezher Üniversitesinin değerli hocaları duruma derhal müdahale etmişler, kitapta geçen hurafeleri kesinlikle çürüten makale ve konferanslar verilmiş, nihayet eser sahibinin fesatçılığına ve kitabının da toplattırılmasına dair karar alınmıştır.

Bu kitaptan bazı tefsir örnekleri verelim:

Kur'ân-ı Kerim Âli İmran sûresinin 49. âyeti olan: «Onu, İsrailoğullarına peygamber olarak gönderecektir. İsa onlara şöyle diyecektir: «Ben size rabbiniz tarafından bir mucize ile gönderildim. Ben çamurdan kuş şeklinde bir şey yapıp ona üfüreceğim. O da Allah'ın izniyle canlı bir kuş olacaktır. Körü ve alaca hastalığına yakalanmış olanları iyileştiririm. Allah'ın izniyle ölüyü diriltirim. Yediklerinizi ve evinizde biriktirdiklerinizi size haber veririm. Eğer inanıyorsanız şüphesiz ki, bunlarda sizin için büyük ibret vardır.» meâlini tefsir ederken şunları yazıyor: «Çamurdan kuş şeklinde bir şey) senin insanları cehaletin ağırlığından ilmin hafifliğine çıkarmana yarar. Körden maksat, kendisinde nazar olmayanlar. Alaca hastaları ise fıtratı karıştıranlardır. Bu âyetin manası yani İsa (aleyhiselâm)ın tıbbi müdahalelerle mi bunları gerçekleştiriyor? Yoksa o iyileştirmeden maksat, onları hidayete sevk etmek suretiyle ruhi ve fikri bakımlarından kemalata erdirmek midir? evlerinizdeki) yani ev ihtiyaçları ile ilgili tedbirleriniz. (A.g.e., sahife: 45).

Her ne kadar yukarda yazar körlerin ve renk körlerinin iyileştirilmesinden maksadın acaba maddi ve cismani iyileştirme mi yoksa ruhi - fikri iyileştirme mi olduğu hususunda tereddüt eder görünmekte ise de, onun esas tereddüdü, buradaki iyileştirmenin manevi

bir iyileştirme olduğu iddiasını açığa vurmak ya da vurmamak konusundadır. Bu düşüncesini Maide sûresi 110. âyetinin manasını arz ederken açıkça ortaya koymaktadır. «... İznimle çamurdan kuş şeklinde bir şey yapmıştın ve ona üflemiştin de o da iznîmle kuş olmuştu.» meâlindeki söz konusu âyetle ilgili olarak şöyle söylüyor: «... Buradan anlaşılıyor ki İsa (A.S.) Beni İsrail'e onların nefislerini arıtsın, ölü kalblerini diriltsin, diye peygamber olarak gönderilmiştir. O da bir peygamber olarak diğer peygamberler gibi insan olarak yaşadı ve insana mukadder olan ölümle öldü. Onun ibretlerinde, davetlerinde, siret ve hidayetinde bir harikulâdelik veya bir farklılık yoktu. Onun ilahlaştırmaya ve mabudlaştırmaya yöneltecek bir özelliği ve bir ayrı meziyeti de yoktur.» A.g.e., sahife: 97)

Enbiya sûresi 79. âyeti ile ilgili olarak ta şunları yazıyor: «... Biz dağları ve kuşları Davud'la beraber tesbih etmeye boyun eğdirdik. Biz bunları yapanlarız.» Âyette geçen «tesbihe boyun eğdirmek»ten maksat, Davud (A.S.)'ın emrine verilen ve harb sanayinde kullandığı madenlerdir. Ayette geçen «kuş» kelimesinden kastedilen de kanadı olan her mahlûkla birlikte yerde hızlı yürüyebilen at, buharlı tren ve havada uçan uçakları kapsar.» (A.g.e., sahihfe: 257)

Enbiya sûresi 81. âyetin anlamını da şöyle veriyor: «Süleyman'a da fırtına şeklinde esen rüzgârı musahhar kıldık. Onun emriyle rüzgâr bereketli kıldığımız beldelere eserdi...» Bu âyetin tefsirinde diyorki: «... Onun emri ile eserdi. Şimdi de Avrupa'nın bazı ülkelerinin emrindedir. Örneği de telgraf ve telefondur.

Şüphesiz bu ve benzeri sözler, peygamberlerin mucizelerini inkâr anlamına gelir. Sözlerinde yer yer

değindiği bu gün Avrupa ülkelerinde rüzgârın insan tasarrufu altına alınmış olup, haberleşme ve ulaşım hizmetlerinde kullanılmakta olduğu, Kur'ân'da geçen rüzgârın Peygamberlere mucize kabilinden verilmesinden başka birşey olmadığı beyanları, muhakkak ki, Kur'ân'ın götürmek istediği yönden açıktan açığa sapmadır.

Bu kişinin bocalamalarının ne ölçülere vardığını görmek için onun bu adı geçen kitabına bir kere gözatmak kâfidir. Onun sahte ve sapıklığının açıklanması için ise El - Ezher Üniversitesi bilim heyetinin bu kitap üzerine verdiği bilir kişi raporu, bize söyliyecek söz bırakmamaktadır. Allah, celâletli din büyüklerimiz ve bilgili din adamlarımızı dini müdafaa yolunda sarfettikleri gayretleri, Allah kitabının hükümlerini savunma yolundaki dikkatleri nedeniyle mükâfatların en hayırlısı ile mükâfatlandırsın.

Allah'a hamd ve senalar olsun ki, bizi buna muvaffak kıldı. Eğer o bizi muvaffak etmeseydi. Biz kendi kendimize bu muvaffakiyete yol bulamazdık. Selâtü selâmlar olsun onun sevgili Resûlüne, âline ve ashabına... Amin...

Muhammed Seyyid Hüseyin el-Zehebi